

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Téma rigorózní práce:

Vznik samostatného československého státu a první léta jeho existence

Konzultant:

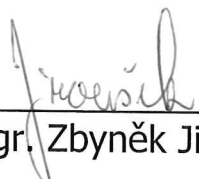
Prof. JUDr. PhDr. Karolina Adamová, CSc.

Zpracoval:

Mgr. Zbyněk Jiroušek

Praha, duben 2006

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Mgr. Zbyněk Jiroušek

Děkuji tímto svému konzultantovi Prof. JUDr. PhDr. Karolině Adamové,
CSc. za poskytnutou odbornou pomoc.

OBSAH

	str.
I. Úvod	7
II. Rozpad rakousko-uherské monarchie a cesta ke vzniku samostatného československého státu	
1. Postavení Rakousko-Uherska před první světovou válkou	9
2. Koncepce jednotné slovanské říše	13
3. Tomáš Garrigue Masaryk před rokem 1914 a za první světové války	17
4. Podněty a příčiny první světové války	20
5. Česká politika v zahraničí v počátečním období první světové války	23
5.1. Projekt T. G. Masaryka z října 1914	23
5.2. Založení domácího odboje	24
5.3. Projekt Nezávislé Čechy z května 1915	25
5.4. Československá národní rada	26
5.5. Vytvoření československého národního vojska	28
6. Domácí politika na počátku války	30
6.1. Situace na počátku války	30
6.2. Vytvoření národních institucí	31
7. Situace v Evropě v letech 1916 – 1917	32
7.1. Pozice habsburské monarchie	32
7.2. Únorová revoluce v Rusku	35
8. Domácí politika během roku 1917	37
8.1. Politika loajální k monarchii – počátek roku 1917	37
8.2. Manifest spisovatelů a květnové prohlášení	38
9. Návrhy ústavy českého státu z roku 1917	41
9.1. Návrh „A“	41
9.2. Návrhy „B“, „D“ a „E“	43
9.3. Návrh „C“	43
9.4. Návrh „F“	45
10. Říjnová revoluce v Rusku	47

III. Vznik samostatného státu

1. Domácí situace počátkem roku 1918	50
2. Stanoviska dohodových mocností	52
3. Československý zahraniční odboj v roce 1918	56
3.1. Pittsburská dohoda	56
3.2. Vyvrcholení boje za samostatný stát	57
4. Domácí situace v druhé polovině roku 1918	59
5. Ženevská konference	61
6. Poslední snahy o záchranu rakousko – uherské monarchie a rakousko – uherská kapitulace	63
7. Vývoj situace na Slovensku v letech 1914 – 1918	65
7.1. Situace na Slovensku na počátku války	65
7.2. Začlenění Slovenska do českého politického programu	66
7.3. Slovenský zahraniční odboj	67
8. Vyhlášení samostatného státu	68
8.1. 28. říjen 1918	68
8.2. Zákon o zřízení samostatného státu československého	69
8.3. Martinská deklarace	70

IV. První léta existence samostatného československého státu

1. Období bezprostředně následující po vyhlášení samostatného státu	72
2. Vyhlášení republiky a prozatímní ústava	74
3. Zákony k provedení prozatímní ústavy	79
4. Zákon o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku	80
5. Boj o územní celistvost nového státu	81
5.1. Německé snahy o odtržení	81
5.2. Připojení Slovenska	84
5.3. Slovenská republika rad	86
5.4. Připojení Podkarpatské Rusi	88
6. Mírová konference v Paříži	90
7. Ústava z roku 1920	93
7.1. Přípravy a přijetí ústavy	93
7.2. Obsah ústavy	95
7.2.1. Preambule	95

7.2.2 Uvozovací zákon	95
7.2.3. Ústavní listina Československé republiky	96
V. Závěr	102
VI. Seznam použité literatury	103
VII. Poznámky	105

I. ÚVOD

Domnívám se, že jedním z nejdůležitějších okamžiků v historii každého národa je okamžik, kdy národ dosáhne samostatnosti a kdy dojde k vytvoření národního státu. Jedná se o zlomový moment, kdy se národ vymaní z područí jiného národa a začne vykonávat svrchovanost na území, které obývá.

Nejinak je tomu i v historii národa českého, která je sice dlouhá a slavná, ale k vytvoření prvního novodobého samostatného státu došlo až na počátku dvacátého století, po skončení první světové války.

Právě tímto obdobím českých dějin bych se chtěl zabývat ve své rigorózní práci a pokusit se popsat jakým způsobem se vyvíjela touha českého národa vymanit se z nerovnoprávného postavení, které mu náleželo v rámci habsburské monarchie, jakými cestami se naše politika ubírala k cíli, kterým bylo vytvoření samostatného státu a jaké koncepce naši političtí představitelé vytvořili.

Pokusím se sledovat historický vývoj událostí od okamžiku, kdy se poprvé objevil požadavek samostatného státu až do doby, kdy došlo k jeho definitivnímu uznání a konstituování.

Budu se snažit vystihnout momenty důležité pro formování názorů na existenci samostatného státu a popsat nejdůležitější okolnosti, které vytvoření samostatného československého státu předcházely.

Dále bych se rád zabýval samotným vznikem československého státu, což byla naprosto ojedinělá akce celého národa, jakou málokde dějiny zaznamenaly. Během dvou tří neděl mělo Československo nejen vládu, ale i prozatímní parlament, ústavu, správní a soudní aparát, armádu i státně politickou ideologii.

Na závěr své práce se budu snažit popsat i první léta existence samostatného státu, a to zejména co se týče přeměny státního zřízení z monarchie na republiku a konstituování právního systému nového státu.

Téma vzniku první československé republiky je tématem velmi širokým a složitým, pro jehož zpracování a pochopení je potřeba nejen vylíčit domácí situaci provázející vytvoření samostatného státu, ale je nutné také nahlédnout trochu dále, a to jak co se týče místního, tak časového horizontu. Tyto pohledy však nebudou nijak historicky detailní, ale takové, aby nám daly podklad pro lepší pochopení naší problematiky.

Svou práci ukončím okamžikem přijetí Ústavy z roku 1920, která byla první stabilní ústavou samostatného československého státu, definitivně ukončila proces jeho vzniku, formování jeho právního systému a položila základy pro jeho další demokratický vývoj, stabilitu právního řádu a jeho integritu.

Ve své práci budu vycházet z autentických dokumentů, z odborné i méně odborné literatury, učebnic historie a slovníků.

Pokusím se o vypracování materiálu, který by se mohl stát pramenem pomáhajícím hledat odpovědi na otázky týkající se počátků našeho státu.

II. ROZPAD RAKOUSKO-UHERSKÉ MONARCHIE A CESTA KE VZNIKU SAMOSTATNÉHO ČESKOSLOVENSKÉHO STÁTU

1. Postavení Rakousko-Uherska před první světovou válkou

Před první světovou válkou bylo Rakousko-Uhersko považováno za výhodný celek, a to jak ekonomicky, tak národnostně.

Na přelomu devatenáctého a dvacátého století rakousko-uherská říše nebyla žádným nováčkem mezi evropskými mocnostmi, ale státním útvarem s mnohasetletou historií.

Tendence k sjednocování střední Evropy jsou patrné již ve středověku, i když bezprostředně zapůsobil na vznik habsburské říše vpád Turků do Evropy v 16. století. Na roli hegemonů v tomto prostoru aspirovalo v určitém období Polské, Uherské i České království a Habsburkové, kteří od 13. století vládli v rakouských zemích.

Polsko z tohoto souboje nakonec vypadlo, i když koncem 15. a na počátku 16. století dynastie Jagellonců držela i český a uherský trůn, protože přece jen leželo na okraji této oblasti a bylo též silně zainteresováno na východě.

Uhersko se záhy muselo bránit tureckému nebezpečí a nestačily mu síly na ovládnutí rakouských zemí a české koruny.

Boj o střední Evropu se proto nakonec rozhodoval mezi Českým královstvím, které tvořilo střed tohoto prostoru a bez nějž ani nebyla integrace možná, a mezi Habsburky, kteří se v roce 1526 stali českými i uherskými králi. Porážka českého stavovského povstání v roce 1620 potvrdila, že hegemonem ve střední Evropě se stali Habsburkové, což podstatně ovlivnilo dějiny národů, které se ocitly pod jejich nadvládou.

V dalších staletích se pokoušeli Habsburkové vytvořit ze soustátí, jemuž vládli, jednotný celek. V podstatě se jim podařilo, zvláště za vlády Marie Terezie a Josefa II. v osmnáctém století, zbavit České království všech atributů samostatného celku i jakékoliv autonomie. Poněkud méně

byli úspěšní v Uhrách, které si až do revoluce v roce 1848 zachovaly svou ústavu a určité prvky autonomie.

Problémy rakouského soustátí vystupovaly znovu do popředí v souvislosti s nástupem první průmyslové revoluce, která v tomto prostoru podnítila jak národní ekonomiky, tak i integrační snahy.

Od počátku devatenáctého století se zde rozvíjela národní hnutí a formovaly se moderní národy. Tím ovšem vznikla otázka dalšího trvání rakouské říše a postavení jednotlivých národů v jejím rámci.

Nálady v českých zemích nebyly zpočátku protirakouské, což mělo kořeny již v sedmnáctém století, neboť bitva na Bílé hoře byla nejen počátkem konce české samostatnosti, ale i významným zlomem v kulturním vývoji českého národa.

Český národ byl zbaven své politické elity, přestal existovat tzv. politický národ, neboť část šlechty musela odejít ze země a byla nahrazena cizími rody. Její druhá část se přizpůsobila a podrobila Habsburkům.

V období národního obrození vznikal vlastně český národ znovu, a proto prvořadým úkolem bylo vytvoření tzv. politického národa, to jest politicky aktivních vůdčích vrstev.

V první fázi národního obrození šlo zejména o vytvoření jazyka a národní ideologie, která by integrovala české etnikum. Touto národní ideologií, jejímiž tvůrci byli především František Palacký a Karel Havlíček Borovský, se stal austroslavismus.

Ten vycházel hlavně z geografické polohy českých zemí ležících mezi Německem a Ruskem a z tendencí, které podle jeho tvůrců směřovaly k větším státním celkům a centralizaci.

Malé národy za této situace neměly naději na samostatnost, ale ani na udržení existence, musely se proto sdružovat ve větší státní celky. Jelikož takový celek již představovala rakouská říše, postavili se čeští liberálové, kteří politicky reprezentovali konstituující se národ, již v první polovině 19. století na stranu rakouské monarchie. Podporovali tedy

habsburskou dynastií, která podle jejich názorů měla především zájem na zachování říše.

Od druhé poloviny 19. století česká buržoazie reprezentovaná mladočechy usiluje o rovnoprávné postavení s buržoazií německou a maďarskou. Jejím požadavkem je vnitřní přestavba monarchie a později také to, aby se Rakousko-Uhersko méně orientovalo na Německo a naopak více svou zahraniční politiku zaměřilo na Francii a Rusko. Tato pozitivní politika vycházela z dlouhodobé existence habsburské monarchie, v jejímž rámci chtěla zajistit Čechům patřičné místo. Cesta k tomuto cíli neměla vést přes změnu ústavy, která by zajistila Čechům postavení státního národa, nýbrž dobytím monarchie „zvnitřku“. Proto byla jejím cílem účast ve vládě, odkud by pak mohli Češi posilovat své pozice ve správním aparátě.

V roce 1905 vyjádřil pak Alois Rašín, jeden z vůdců mladočeské strany, která převzala program pozitivní politiky, podstatu této politiky tak, že cílem bylo „podmanit si Rakousko v jeho dnešním složení, dosíci politické moci a převahy v tomto státě“, a to prostřednictvím byrokracie a za „tichého souhlasu koruny“.

Když dochází k porážce Ruska ve válce s Japonskem a k oslabení carismu v revoluci v letech 1905 až 1907, ruská buržoazie se začíná stále více zajímat o evropské problémy.

Mladočech Karel Kramář je přesvědčen, že po dorozumění s Ruskem by Rakousko-Uhersko bylo silnější a nezávislejší. Tyto názory vedou k formování „novoslovanského“ hnutí, jehož cílem bylo sjednotit slovanské národy v monarchii, která by pak lépe mohla oponovat snahám Německa Rakousko-Uhersko ovládnout. Tyto představy však nebylo možno uskutečnit. Jednotný postup slovanských národů znemožnil protiruský postoj polských politiků z Haliče, stejně jako spory polsko-ukrajinské, bulharsko-srbské, chorvatsko-srbské a jiné.

Česká pozitivistická politika i nadále podporuje poloabsolutistické vlády a jejich agresivní a militaristickou zahraniční politiku, jak o tom svědčí hlasování pro vojenské rozpočty i souhlas s anexí Bosny a Hercegoviny.

Svou reakcí na anexi se proti pozitivistické politice začíná formovat radikální opozice představovaná národně sociální stranou v čele s Václavem Klobáčkem. Proti rakousko-uherské politice v této souvislosti vystupuje i Tomáš Garrigue Masaryk jako poslanec České strany pokrokové.

Určitým spojencem mladočechů je sociální demokracie, nejsilnější politická strana v Rakousku-Uhersku před válkou. Společný jim je odpor k nacionalistické politice. Na svém sjezdu v prosinci roku 1913 sociální demokracie formuluje svůj pohled na Rakousko-Uhersko a postavení českého národa v něm. Ve své rezoluci žádá přeměnu monarchie ve federaci autonomně konstituovaných národů. Určující je tzv. teorie kulturní autonomie, kterou vypracovali rakouští sociální demokraté Renner a Bauer. Vychází z myšlenky sebeurčení národů, ale redukováno jen na určité oblasti – kulturu, školství, osvětu. Jen v těchto dílčích odvětvích měly mít národy rozhodující kompetence. Za český národ byli přitom považováni nejen Češi žijící v českých zemích, ale také na ostatním území Rakouska. Bohumil Šmeral ve svém projevu zdůvodňujícím rezoluci prohlašuje, že kdyby se Čechám dostala samostatnost „ pro Čechy, jako národ i zem, byla by to možnost nejhorší. Byli bychom samostatní jen přechodně Kdyby Rakousko-Uhersko nemělo vydržet, vzplála by nová třicetiletá válka nad Evropou a právě Čechy by byly středem utrpení ...”¹⁾ Rezoluce se snaží přispět k udržení a rozvoji Rakouska-Uherska jako velkého hospodářského celku ve střední Evropě. Tato pozitivní politika ve vztahu k Rakousku-Uhersku všeobecně převažuje až do konce roku 1913.

2. Koncepce jednotné slovanské říše

Jedním z nejvýznamnějších představitelů české politiky konce 19. století a prvních třiceti let století dvacátého byl Karel Kramář.

V roce 1891 byl Karel Kramář zvolen za mladočeskou stranu do vídeňského parlamentu a v roce 1906 se stává předsedou poslaneckého klubu.

Karel Kramář prosazoval program tzv. politického neoslavismu – tj. myšlenku slovanské vzájemnosti s výraznou orientací na Rusko.

Po vypuknutí první světové války se Karel Kramář zapojuje do protirakouské činnosti a jako nejvýznamnější představitel neoslavismu a prorusky orientované české buržoazie je v roce 1915 zatčen a v rozsáhlém soudním procesu v polovině roku 1916 odsouzen pro velezradu a vyzvědačství k trestu smrti, který je mu později změněn na doživotí.

Už před vypuknutím války si Karel Kramář začíná uvědomovat bezvýhodnost pozitivní politiky. V červnu 1914 předává prostřednictvím dopisovatele petrohradské telegrafní agentury v Rakousku-Uhersku carské vládě tajný projekt, který měl v případě války a ruského vítězství řešit nejen českou otázku, ale i postavení všech malých národů žijících mezi Ruskem a Německem. Šlo o Ústavu Slovanské říše.

Mělo být vytvořeno všeslovanské impérium, v jehož čele by stál ruský car, který by zároveň byl i polským a českým králem. Tento svaz měla tvořit Říše Ruská, Carství či Království Polské, Carství či Království České, Carství Bulharské, Království Srbské, Království Černoorské. Dle Kramářova plánu by v případě rozbití Rakousko-Uherska neměl vzniknout samostatný český nebo československý stát, ale stát, který by byl součástí určitého velkého celku.

Ústřední moc by přitom měla velmi silné postavení a rozsáhlé kompetence, které náležely císaři, říšské radě jako orgánu vládnímu a říšské dumě – parlamentu. Pro země české a Polsko měl císař jmenovat náměstky, jako správce těchto zemí po dobu jeho nepřítomnosti a v každé zemi ministry s národností té které země. Císař reprezentuje říši,

vyhlašuje jejím jménem válku, uzavírá mírové smlouvy a spojení, jmenuje a přijímá vyslance, svolává Říšskou Radu a Dumu.

Říšská rada – vláda říše – sestává ze zástupců jednotlivých členských států říše. Ti jsou jmenováni panovníky svých zemí. Největší počet, a to 25 z celkových 42, jmenuje ruský car. Říšská Rada „rozhoduje o tom, jaké návrhy zákonů mají být předloženy Říšské Dumě, vydává prováděcí nařízení k říšským zákonům, dozírá na jejich plnění, připravuje rozpočet příjmů a výdajů, navrhuje uzavírání a způsoby krytí říšských výdajů“. ²⁾ Ze svých členů Říšská rada volí různé komise, pro zahraniční politiku tak činí povinně.

Říšská Duma – parlament – čítá 300 volených členů, z nichž 175 zastupuje ruskou říši a 30 Carství či Království České. Tento sbor společně s Říšskou Radou schvaluje říšské zákony.

Celá Slovanská říše má představovat jednotné celní a obchodní území se společnou hranicí, má mít jednotnou měnu, ústřední moci podléhající železnice, obchodní loďstvo, a částečně poštu, telegraf a telefon. Soudnictví má být unifikováno.

Co se týče postavení občanů jednotlivých členských států v ostatních členských státech, náleží jim stejná práva jako místním občanům a jsou povinni se podrobovat všem povinnostem a omezením, jež jsou předepsány místními zákony nebo policejními předpisy. Ve všech neruských zemích Svazu se zavádí povinné vyučování v ruštině.

Dle tohoto projektu měla tedy vzniknout rozsáhlá říše, silně centralizovaná, ve které by český stát měl jen velmi omezenou a silně ohraničenou autonomii ve vnitřní správě, oslabenou ještě tím, že mohl být donucen vykonat rozhodnutí Říšské Rady. Centralismus převažuje nad autonomií, absolutismus nad demokracií.

Naproti tomu rozsah území českého státu byl koncipován velmi široce. Měl zahrnovat Čechy, Moravu, západní část rakouského Slezska, ale také jihozápadní část pruského Slezska, Lužici, Slovensko sahající až k Budapešti. Poprvé zde byl naznačen plán vytvořit koridor, který by spojoval české království se srbským. České království mělo mít 15 miliónů obyvatel, z nichž Češi a Slováci by tvořili přibližně dvě třetiny.

Početné, asi třímilionové by bylo zastoupení příslušníků německé národnosti, nemalý počet by představovali Maďaři.

Celá Kramářova koncepce vycházela z pochybností, které česká politika měla od poloviny 19. století. Týkaly se toho, zda český národ by byl schopen utvořit, ale také udržet samostatný stát. Názor byl negativní a vedl k představě, že právě velká Slovanská říše by mohla ochránit malý český a slovenský stát před německou a maďarskou mocí.

Vyřešení české otázky je tedy očekáváno od války, která dá zvítězit Rusku, tedy carismu a ten se pak rozšíří do středu Evropy. Kramářovo očekávání se však nenaplnilo, když v květnu roku 1915 Rusko utrpělo porážku a fronta se posunula hodně zpět na východ. To, že by ruská vojska brzy pronikla do českých zemí a umožnila tak řešení otázky naznačeným způsobem, již nebylo aktuální.

Na počátku války však Kramářova prorusky orientovaná koncepce byla převažující a byla jednou z východisek zahraničního odboje.

Ovšem i sám autor od této koncepce později ustoupil, když (jak je již výše uvedeno) v roce 1915 byl zatčen a v rozsáhlém soudním procesu v polovině roku 1916 odsouzen pro velezradu a vyzvědačství k trestu smrti (společně s Aloisem Rašínem a Vincentem Červinkou).

Nový císař Karel však ve snaze zachránit říši a ukázat vlídnou tvář nechtěl zahajovat svou vládu popravami a v lednu 1917 změnil trest smrti v dlouholetý žalář. V červenci roku 1917 je Karel Kramář zcela amnestován a v říjnu 1917 je znovu, společně s Aloisem Rašínem, postaven do čela mladočeské strany.

V červenci roku 1918 je Karel Kramář zvolen předsedou Národního výboru a dne 25. října 1918 odjíždí v čele delegace Národního výboru do Ženevy, kde probíhají jednání zástupců domácího a zahraničního protihabsburského odboje o podobě českého státu po skončení války.

Na těchto jednáních Karel Kramář stále ještě propaguje myšlenku českého království, ale nakonec musí ustoupit republikánské většině, která vidí budoucnost českých zemí v republice.

Nakonec to byl právě Karel Kramář, kdo dne 14. listopadu 1918 pronesl na schůzi Revolučního Národního shromáždění památná slova: „Dynastie habsbursko-lotrinská ztratila veškerá práva na český trůn“. Na stejném zasedání byl prezidentem Československé republiky zvolen T.G.Masaryk a Karel Kramář se stal prvním ministerským předsedou. Byl jím do července roku 1919.

3. Tomáš Garrigue Masaryk před rokem 1914 a za první světové války

Tomáš Garrigue Masaryk se narodil 7. března 1850 a již od malička se nepohyboval ve vypjatě českém prostředí, naopak již jako student chodil do německých škol. Maturoval na vídeňském gymnáziu a navštěvoval univerzitu ve Vídni. V roce 1878 se stal doktorem filozofie a na podzim téhož roku odešel do Lipska, kde se připravoval na docenturu. V Lipsku se seznámil i se svou budoucí ženou, se kterou se záhy v Americe oženil.

Po návratu z Ameriky přednášel ve Vídni a pak odešel na českou univerzitu do Prahy. V prvních letech pobytu v Praze se Masaryk musel teprve v českém prostředí, politice i uměleckém a vědeckém životě orientovat, neboť neznal dostatečně domácí poměry.

Masarykovou předností při zkoumání české otázky bylo to, že znal dobře i německé prostředí a zachoval si kritický postoj k Čechům. Jeho češství bylo na rozdíl od většiny jeho současníků více racionální než emocionální, a proto správně viděl i negativní stránky českého nacionalismu, s nímž se pustil do boje již na počátku roku 1886 ve velkém sporu o tzv. Rukopisy, domnělé staročeské památky, „objevené“ v 1. polovině 19. století.

V 90. letech vydal Masaryk čtyři spisy: „Česká otázka“, „Naše nynější krize“, „Jan Hus“ a „Karel Havlíček“, v nichž se principiálně zamýšlel nad českou otázkou, jež pro něj byla otázkou dějinné kontinuity a český problém problémem malého národa. Ten, jak zdůraznil, musí důkladně poznávat i své nedostatky a nikoli je zastírat. O proniknutí do světa se musí snažit ne násilím, ale „revolucí hlav a srdcí“, tedy rozvinutím svých sil podle humanistických zásad.

Masaryk se snažil vytvořit takový národní program, který by byl založený na filozofii českých dějin a vyrůstal z jejich pozitivních tradic.

Ve svých spisech Masaryk odmítá nacionální radikalismus. Jeho kniha „Naše nynější krize“ je i kritikou pokrokového hnutí a Omladiny. Rozdíl mezi ním a radikály spočíval nejen v odmítnutí revoluce, ale i v názoru na poměr k Rakousku-Uhersku. Pro radikály bylo vůdčí

myšlenkou obnovení samostatného českého státu, ať již v rámci říše nebo mimo ni a čím dál tím víc počítali s násilným řešením rakouského problému v evropském válečném konfliktu. Masaryk devadesátých let – jako jeden z tvůrců tzv. pozitivní politiky – byl zásadním odpůrcem tohoto radikalismu a především nesdílel jeho vášnivý nacionalismus.

Masaryk je tedy dlouho proti válce jako způsobu řešení konfliktu a prosazuje řešení mírová. Nesouhlasí ani s národní revolucí a prohlašuje, že „kdyby Rakousko v evropské konfrontaci podlehl a rozbilo se, dostali bychom se k Německu. Co by to znamenalo, ať si každý domyslí... Nečekám žádné ohromné katastrofy a velmi reálně počítám s existencí Rakouska“.³⁾ A dále, že „politická samostatnost nás nespasí a nezachrání, byli jsme samostatní a ztratili jsme samostatnost svou, a jsou národové samostatní a přece ne svojí“.⁴⁾

To jsou tedy Masarykovy názory z konce 19. století. Postupně však Masaryk mění názor. Zejména poté, co se roku 1907 stává poslancem Říšské rady, začíná vystupovat proti vládě.

A když už válka vypukla, je si vědom, že je třeba se na ni připravit a využít ji ke svým cílům. Ve své knize Světová revoluce píše: „Naše místo bylo celou naši historií na straně protiněmecké. Analyzuje situaci evropskou, odhaduje pravděpodobný vývoj války, rozhodl jsem se pro aktivní odpor proti Rakousku, očekávaje, že Spojenci zvítězí a naše rozhodnutí pro Spojence nám přinese Svobodu Jasně mi bylo, že nesmíme zůstat pasivní“.⁵⁾ Vzhledem k tomu, že ve stávající situaci nebylo možné postavit se na odpor proti Rakousku doma „musíme to učinit za hranicemi Tam bude hlavním úkolem získávat pro nás a náš národ sympatie, navázat styky s politiky, státníky a vládami spojeneckých států“⁶⁾, píše Masaryk.

V průběhu války tedy nastoupil Masaryk cestu, která se orientovala na rozbití habsburské říše a na vytvoření samostatného československého státu. Vedle teoretické přípravy, kterou prošel již před válkou, byly bezprostřední příčinou tohoto rozhodnutí i rozhovory s řadou vedoucích rakouských politiků na počátku války. V nich se definitivně přesvědčil, že Rakousko je nereformovatelné, že rychle upadá do plného područí německé říše, mění se v pouhý nástroj jejích plánů a že se vládnoucí kruhy habsburské monarchie rozhodly nejen nerespektovat požadavky porobených národů, ale využít situaci k jejich dalšímu

potlačování. Naděje na přeměnu monarchie v demokratický a spravedlivý stát padly.

Tehdy také Masaryk navázal ještě z Prahy styky se svými zahraničními přáteli S. Watsonem a A. Denisem a sám do zahraničí několikrát zajel, aby tyto styky upevnil. Rozvíjel kontakty i s domácími politiky a vytvořil zde tzv. Mafii, tajnou organizaci, která měla řídit domácí odboj. V jejím čele stál Přemysl Šámal.

V prosinci 1914 Masaryk opět odjel do zahraničí, ale na radu Edvarda Beneše se již nevrátil a ujal se organizování odboje v zahraničí. Svůj hlavní úkol viděl v informování rozhodujících dohodových kruhů o problematice Rakousko-Uherska a o české otázce.

Své názory uceleně zformuloval v memorandu „Independent Bohemia“, předaném v květnu 1915 britskému ministerstvu zahraničních věcí, v němž načrtl program znovuzřízení Čech jako samostatného státu. Současně obracel pozornost k základním problémům války, jejímž cílem mělo být „obrození Evropy“ na základě „moderní zásady národnosti“.

To byl jeden ze základních principů, z kterých Masaryk vycházel při charakteristice války a podle nichž se měla řešit i národnostní otázka v Evropě. Druhý vycházel z Masarykovy metody hledat ve všech věcech a událostech „smysl“. Masaryk došel k závěru, že válka či „světová revoluce“, jak ji později označil, je střetnutím dvou principů – demokracie představované Dohodou a teokracie reprezentované centrálními mocnostmi.

Hlavní Masarykovou zásluhou však bylo, že se česká otázka postupně stala i otázkou mezinárodní a že svými memorandy nabízel Masaryk jak české emigraci, tak i vládnoucím kruhům Dohody programovou koncepci dávající válce s Německem širší politický smysl. Masaryk byl toho názoru, že „proti všenněmecké střední Evropě musí spojenci postavit svou, svobodnou střední Evropu.“ Masaryk tak spojil českou otázku s ideovým programem Dohody, jehož byl jedním z tvůrců. „Netvrdím“, napsal, „že by snad osvobození Čech bylo nejživotnější otázkou války, ale mohu říci bez přehánění, že cílů, jež si Spojenci vytkli, nemohlo být dosaženo bez osvobození Čech. Budoucí osud Čech bude zkušebním kamenem síly, opravdovosti a státnictví Spojenců“.

4. Podněty a příčiny první světové války

První světová válka vzešla z celého systému rozporů mezi mocenskými bloky. Šlo o válku dobovačnou, která měla buď zásadně změnit nebo potvrdit dosavadní rozložení sil, udržet či získat kolonie a trhy. Tyto spory nejvíce zostřovala radikální, konfrontační politika Německa. A že Německo nehodlá zůstat jen u slov a gest, dokazoval i fakt, že se rozhodlo pro stavbu neobyčejně silné námořní flotily, která by mu dovolovala zasahovat do celosvětové politiky. Poměrně značná část veřejnosti byla přesvědčena, že ohromný kulturní, hospodářský a vůbec civilizační a mocenský vzestup sjednoceného Německa, díky němuž se stalo snad nejrychleji se rozvíjející zemí na světě, musí najít adekvátní odezvu i v oblasti mezinárodní politiky, že Německo musí získat své místo na slunci. Místo „tichého panství dolaru“, založeného na vývozu zboží a kapitálu, s nímž se namnoze spokojovaly Spojené státy, však Německo toužilo po nových koloniích, po zemích, nad nimiž by mohlo vztyčit svou vlajku, a tak se vyrovnat koloniálním velmocem Francii a Velké Británii.

Poté, co Německo svým mohutným rozmachem, necitlivým prosazováním svých zájmů ve všech koutech světa a otevřeným vyhlašováním nároků na kdekterou oblast na mapě světa vehnalo Francii, Velkou Británii a Rusko do koalice namířené proti jeho rozpínavosti, začaly se vztahy mezi oběma evropskými bloky vyhrcovat.

Strach na obou stranách, přerůstající až v paranoiu, nedovoloval napětí nijak rozumně uvolnit. Německo dále budovalo své námořnictvo, což se stále více přičilo Velké Británii, která takový postup považovala za přípravy na válku. Přestože německý císař Vilém II. ve zbrojení pokračoval především z ješitnosti, stalo se jedním ze základních zdrojů napětí na evropském kontinentě.

Na druhou stranu v Německu se rychle rozšířil názor, že aliance Ruska, Francie a Velké Británie je promyšlenou akcí anglického krále k obklíčení Německa a jeho zničení.

Pro další vývoj se stala podstatná situace na Balkáně. Balkán byl po několik století součástí Osmanské říše. Ale jak postupoval její mocenský úpadek, začaly jednotlivé balkánské státy usilovat o samostatnost.

Slábnoucí Osmanská říše se stala předmětem tzv. východní otázky, kdy si ji začaly dělit evropské mocnosti a na počátku 20. století se z Balkánu stal definitivně „evropský sud střelného prachu“.

Dalším krokem k válce byla v roce 1908 anexe Bosny a Hercegoviny, kterou Rakousko-Uhersko obsadilo bez souhlasu ostatních evropských mocností, přičemž velkou nespokojenost tento krok vyvolal především v Rusku. Tato bosenská krize však byla první, kdy svého spojence celou svou vahou podpořilo Německo a před kategorickým požadavkem na uznání anexe podpořeným hrozbou společného německo-rakouského útoku muselo Rusko ustoupit. Znamenalo to pro něj ovšem nepřijatelnou ztrátu vlivu na Balkáně.

V říjnu 1912 Balkánský svaz (systém dvoustranných smluvních závazků mezi Srbskem, Bulharskem, Černou Horou a Řeckem vzniklý s podporou Ruska, Francie a Velké Británie) vyvolává vojenský konflikt, jehož cílem bylo definitivní vypuzení Turků z Evropy. Vojenský konflikt byl krátký, Turecko bylo rychle poraženo a zbaveno veškerého evropského území kromě nejbližšího okolí Istambulu.

Balkánské země se dohodly na rozdělení dobytého území Makedonie, Thrákie a Albánie. Podle této dohody měla Albánie připadnout Srbsku, což však v žádném případě nehodlalo připustit Rakousko-Uhersko, pro které bylo nepřijatelné, aby Srbsko získalo přístup k moři. Proto mobilizovalo svá vojska proti Srbsku, což okamžitě vyvolalo stejnou reakci v Rusku, které vystupovalo jako garant Srbska.

Protentokrát se sice ještě válce podařilo zabránit, ale hluboká krize v rakousko-srbských vztazích vyvrcholila po atentátu na arcivévodu Ferdinanda d'Este v Sarajevu dne 28. června 1914.

Atentát na rakousko-uherského následníka vyvolal zděšení po celé Evropě, vyjma dvou zemí, kterých se týkal nejvíce – Srbska a Rakouska. Srbská veřejnost měla z atentátu neskrývanou radost a srbská vláda nijak vehementně nenabízela prošetření celého případu, jak by se dalo čekat. Na nejvyšších rakouských místech bylo naopak hned druhý den rozhodnuto konečně vyřešit otázku Srbska.

Rakousko-Uhersko usilovně konzultovalo s Německem, které Rakousku přislíbilo svou pomoc ve válce s Ruskem, která nutně musela následovat po rakouském útoku na Srbsko.

Rakousko-Uhersko sestavilo ultimátum Srbsku, jehož koncepce měla jedinou podmínku – aby jej nebylo možno přijmout. Dne 23. července 1914 bylo ultimátum Srbsku předloženo. Následujícího dne Německo rozeslalo do Paříže, Londýna a Sankt Petěrburku svou nótu, ve které označuje rakouské požadavky za rozumné a oprávněné a vyhrožuje nedozírnými následky v případě jakéhokoliv zásahu do vývoje. Rusko bylo nanejvýše rozhořčeno, Francie ho okamžitě ujistila o své podpoře a stejně tak učinila i Velká Británie.

Jelikož Srbsko pro něj nepřijatelné požadavky nesplnilo a odmítlo ultimátum přijmout, vyhláší Rakousko-Uhersko dne 28. července 1914 válku Srbsku. O tři dny později vyhláší válku Německo Rusku. Postupně se do ní zapojují i další státy, a to do obou válečických táborů: na stranu centrálních mocností se přidává Turecko a Bulharsko, na stranu Dohody přistupuje Itálie, Spojené státy Americké, Japonsko. Lokální konflikt přerůstá ve světovou válku.

Němci ještě za války využívají slabosti habsburské monarchie plánují vytvořit novou velkou státoprávní organizaci střední a jihovýchodní Evropy, která by byla protiváhou jak britské koloniální říši, tak mohutnému Rusku.

Jedinou obranou proti tomu však bylo udržet existenci Rakouska-Uherska. Žádný ze států Dohody tedy na počátku války nezahrnuje do svých válečných cílů rozbití monarchie. Na druhé straně porážka centrálních mocností by mohla situaci změnit natolik, že by se česká a slovenská politika mohla pokusit realizovat své představy o vlastní státní samostatnosti.

5. Česká politika v zahraničí v počátečním období první světové války

I za války se rozpadala česká politika do několika proudů. Na bezvýhradně prodynastickém a prorakouském stanovisku stály katolické strany. Na druhém pólu byli radikálové, kteří z hlediska svého protirakouského postoje uvítali válku jako předpoklad vytvoření samostatného státu. Tato protirakouská varianta neměla doma dlouho masivnější podporu, ale její základnou byl zahraniční odboj v čele s Masarykem.

Zahraněční odboj se zformuloval z té části české politické reprezentace, která již počátkem války odešla do zahraničí, aby tam šířila své názory. Vznikají první jednotlivé skupiny československého odboje a první pokusy o jejich sjednocení.

Z protirakouských nálad vzešly již na počátku války dva projekty, jejichž cílem bylo rozbití habsburské monarchie. Vyplývaly z odlišných východisek, předpovídaly jiný vývoj, byly prakticky konkurenční. Tím prvním byla Kramářova Slovanská říše, tvůrcem druhého projektu byl vůdce realistické strany T.G.Masaryk, který se postupně přesvědčuje, že v rámci monarchie, kde už zcela vládou Němci, nebude možné řešit národnostní otázku ve prospěch českého národa.

5.1. Projekt T.G.Masaryka z října 1914

Během svého pobytu v Holandsku v říjnu 1914 Masaryk formuloval své názory, které prostřednictvím memoranda vypracovaného historikem R.W. Seton-Watsonem sdělil britské vládě. Podle Masaryka měl být po válce vytvořen samostatný československý stát. Masaryk chtěl: „obnoviti historické Čechy, Moravu a Slezsko a připojiti k nim Slovenské kraje uherské ...⁷⁾ Mělo by jít o království, v jehož čele by byl některý západní princ, nejspíše dánský nebo belgický. Masaryk vysvětloval, proč si nepřeje, aby se na český trůn dostalo některé z ruských velkoknížat – měl obavy, že by to narušilo vztahy českého národa k Rusku. Zároveň ale zdůrazňoval, že pro český stát je nezbytné, aby s ním Rusko hraničilo. „V zájmu budoucnosti, a především v zájmu budoucnosti vztahů rusko-českých Bylo by moudřejší neuváděti na trůn ruského

knížete" píše Masaryk, protože „ v tom případě důvěrné styky s Ruskem spíše potvrzají ... než v případě přímé vlády ruského panovníka".⁸⁾ Také významná menšina 3 až 4 miliónů Němců by spíše přijala třeba dánského, nikdy však ruského knížete.

Hranice českého státu měly být v jeho západní části určeny historickými hranicemi rakouských korunních zemí. Na jihu Čech a Moravy Masaryk připouštěl určité korektury na základě etnografického, tedy posunutí hranice československého státu směrem do vnitrozemí. Dále také připouštěl, aby část Slezska s polskou většinou připadla Polsku a část s německou většinou Německu. Co se týče slovenských hranic, na jihu měly být dány řekami Dunaj a Ipel', na východě mělo sousedit s Ruskem a hranice by byla určena rozmezím mezi etnikem slovenským a ukrajinským. Severní hranici Masaryk nedefinoval, ale rozuměla se jí hranice mezi Uhrami a Haličí daná přírodou a historií.

Tento svůj návrh pak Masaryk během války modifikoval, upravoval a přizpůsoboval, a to v závislosti na průběhu války a také podle toho, komu byl určen.

5.2. Založení domácího odboje

V prosinci roku 1914 se tedy Masaryk odebral do emigrace, aby tam „vypověděl osobně válku centrálním mocnostem" – jak posměšně komentoval jeho akci rakouský tisk.

Usadil se v Ženevě, kde se snažil rozvinout protirakouskou zahraniční akci a přesvědčovat dohodové státníky, že je i v jejich zájmu podpořit vznik samostatného československého státu. Sám o sobě však nemohl vystupovat jako reprezentant české politiky. Byl představitelem realistické strany, která v předválečných poslaneckých volbách získala v říšské radě pouze jeden mandát. Proto Masaryk ještě před svým odchodem do ciziny vedl rozhovory s řadou českých politiků, kteří vytvořili skupinu, jež se stala Masarykovým domácím spojencem. Tato skupina, složená například z mladočechů Aloise Rašína a Karla Kramáře, státoprávníka Antonína Hajna, realisty Přemysla Šámala, byla později označována jako Mafie. Jejím úkolem bylo udržovat spojení, shromažďovat špionážní informace a hlavně působit na české politiky, aby nepodporovali Rakousko-Uhersko, čímž by zpochybnili věrohodnost zahraniční akce.

5.3. Projekt Nezávislé Čechy z května 1915

Masaryk zpočátku svého pobytu v zahraničí nevystupoval veřejně a zpracovával pouze důvěrná memoranda. V květnu 1915 předkládá prostřednictvím Watsona ministru zahraničí Velké Británie Edwardu Greyovi memorandum „Nezávislé Čechy“ (Independent Bohemia). Masaryk toto memorandum prezentuje jako stanovisko všech českých politických stran, ve skutečnosti však vycházelo jen z rozhovorů a korespondence Masaryka s Mafii.

Toto memorandum předpokládalo, že československý stát bude monarchií. Na rozdíl od předchozího projektu z října 1914 Masaryk připouští i možnost, že by na český trůn mohl nastoupit příslušník ruské dynastie. Tato eventualita nevychází z jeho přesvědčení, ale spíše z existující situace, kdy se toto řešení jeví jako nejrealističtější. Masaryk již ve své knize „Rusko a Evropa“ z roku 1913 kritizuje ruský carismus, ale v této počáteční fázi války je Rusko jediným státem Dohody, jehož vojska postupují a také státem, který se nejvíce zajímá o českou otázku. „Český lid ... je ... rusofilský. Ruská dynastie v jakékoli formě by byla nejpopulárnější. Každým způsobem si čeští politikové přejí zřízení království českého v plné shodě s Ruskem. Přání a úmysly Ruska budou mít rozhodující vliv ...“ .⁹⁾ Takto odůvodňuje Masaryk v memorandu volbu dynastie a vztah k Rusku.

Stejně jako v říjnovém prohlášení, i v tomto květnovém hovoří o spojení s jihoslovenským státem, možné personální unii mezi Srbskem a Čechami. A také co se rozsahu území týče, zůstává Masaryk u svého původního plánu.

Hospodářská stránka samostatného státu je vzhledem k tomu, že českém země jsou nejsilnějším článkem monarchie, považována za slibnou. Z tohoto hlediska je slibná i životaschopnost státu.

Na toto memorandum západní mocnosti nijak nezareagovaly. Londýn ani Paříž s rozbitím monarchie zatím nepočítají. A proto i úvahy o československé samostatnosti jsou bezpředmětné.

Na jaře roku 1915 také dochází ke změnám ve válečné situaci. Ruská armáda v květnu utrpěla porážku a fronta se posunula hodně zpět na východ. A tak to, že by ruská vojska se brzy dostala do českých zemí a že by válka mohla skončit do konce roku 1915, již nebylo reálné. Naděje české veřejnosti se mění v hlubokou depresi.

5.4. Československá národní rada

Masaryk zprvu v zahraničí nacházel odezvu u anglosaských publicistů a intelektuálů, podporovat ho začaly i organizace krajanů, hlavně v USA, později, po pádu carismu, i v Rusku. Ze všeho nejvíce potřeboval, aby mohl dát najevo, že mluví jménem celého národa. Proto usiloval, aby ho přišli podpořit další významní čeští politici. Aby mohl veřejně vystoupit jménem českého národa, potřeboval souhlas českých politiků. Toho se mu však nedostává. Kramář a Rašín byli zatčeni, česká města se k monarchii vyjadřovala loajálně, tisk byl prorakouský. Koneckonců, také Mafie Masaryka žádá, aby prozatím nečinil žádné veřejné projevy, že je to příliš nebezpečné.

Masaryk tedy nadále vystupuje soukromě. Uvědomuje si však, že aby bylo dosaženo určitých pozitivních výsledků v české otázce, je nutná větší propagace, šíření časopisů a brožur, vysílání posílů domů i ke krajanům, ale také, že je nutno vytvořit určitou organizaci, která by reprezentovala českou politickou scénu a její snahy v zahraničí.

K personálnímu posílení odboje došlo až na konci roku 1915. V září přijel do Paříže Edvard Beneš, neobyčejně schopný a neúnavný administrátor, a v prosinci navázal s Masarykem spolupráci i slovenský astrofyzik, žijící delší dobu ve Francii, Milan Rastislav Štefánek. Právě on zprostředkoval Masarykovi kontakty se špičkami francouzské politiky.

V září roku 1915 je vytvořen zahraniční výbor československý, jehož cílem je připravit společné programové prohlášení. S ním potom 14. listopadu 1915 Masaryk poprvé vystupuje na veřejnosti. Bylo zde řečeno, že: „český národ svobodnou volbou krále z rodu habsburského spojil se s Uhry a rakouskými Němci v soustátí rakouské, dynastie však postupnou centralizací a germanizací vytvářela jednotný stát absolutistický, porušujíc proti smlouvě samostatnost českého státu navenek i uvnitř ... nynější válka protivy mezi národem českým a Rakousko-Uherskem přiostrčila ... Za takové situace nemůže český národ

mlčet. Proto utvořil se zahraniční komitét české emigrace, aby cizinu o pravém stavu věcí informoval ... tužby českého národa přednášel a český program hájil".¹⁰⁾

Dále se v tomto prohlášení praví, s ohledem na průběh války, která je označována za bratrovražednou a s poukazem na bezohledné násilí Vídně, že: „usilujeme o samostatný československý stát ... ztratili jsme důvěru v životaschopnost Rakouska-Uherska, neuznáváme již jeho oprávněnost ...".¹¹⁾

Edvard Beneš vyzdvihuje význam tohoto výboru takto: „ V září 1915 ... vytvořen byl ... Zahraniční výbor československý ... Došlo k našemu vystoupení a oficiálnímu vypovězení boje habsburské říši dne 14. listopadu 1915, kdy bylo uveřejněno ... prohlášení zahraničního komitétu československého. Uveřejněním manifestu začal náš odboj oficiálně".¹²⁾

Nutno však zdůraznit, že Český zahraniční komitét ještě nepředstavoval organizační centrum české politiky, spíše šlo o souhrnný název těch, kteří se pod prohlášení podepsali. Byli jimi T.G.Masaryk, poslanec české strany agrární Josef Dürych, a jedenáct představitelů zahraničních spolků v USA, Rusku, Francii a Velké Británii. Organizační výstavba pak byla skončena v únoru 1916, kdy byl komitét rozšířen i o slovenskou reprezentaci a přejmenován na Československou národní radu. Jejím předsedou se stává T.G. Masaryk, místopředsedou Josef Dürych, významnými spolupracovníky Edvard Beneš zajišťující zejména organizační stránku a Milan Rastislav Štefánik, který jako francouzský důstojník využívá svých kontaktů ve Francii a Itálii.

Cílem Československé národní rady bylo získat dohodové státy pro rozbití Rakouska-Uherska a vytvoření samostatného státu.

Masaryk o této době později řekl: „ To je zvláštní: já jsem Vám byl jako natažený stroj, neměl jsem v hlavě nic než naši akci proti Rakousku, nic jiného jsem neviděl ani necítil, jako bych byl hypnotizován. Neměl jsem smysl pro nic jiného než pro válku: jaká je situace, jako se to na bojišti vyvíjí ... Potom přemýšlet s kým mluvit a jak na něho jít, abychom vzbudili zájem. Pak zase chytračit, jak bychom přelstili pohraniční úřady a dostali zprávy z Prahy a do Prahy.“

Těžiště působení Československé národní rady bylo soustředěno především ve Francii a Velké Británii. Vzhledem k docela nízkému počtu krajanů v těchto zemích zde Československá národní rada nemá příliš velkou podporu. Tu nachází hlavně ve Spojených státech, kde prohlášení z listopadu 1915 podepisují jak České národní sdružení, tak Slovenská liga.

Nejdůležitější však pro Československou národní radu je získat podporu v Rusku. V červnu 1916 odejeli do Ruska Josef Dürych a Milan Rastislav Štefánek. V Kyjevě přijali „Zápis o zásadách česko-slovenské akce“, který podepsali společně s delegací amerických krajanů. Zápis uznával Československou národní radu za centrum zahraniční protirakouské akce.

Carské ministerstvo zahraničí však označilo Masaryka za nepřítele a požadovalo, aby vedení československého odboje mělo svůj vrcholný orgán v Rusku. Ruská vláda schválila utvoření Československé národní rady na Rusi v čele s Josefem Dürychem. Štefánek okamžitě Dürycha vyloučil z Československé národní rady, což obratem telegraficky potvrdili i Masaryk a Beneš.

Když byl únorovou revolucí v roce 1917 svržen car, Kerenského vláda nejdříve zastavila Dürychovi finanční podporu a v dubnu 1917 jeho Československou národní radu na Rusi zrušila.

Sjezd svazu československých spolků na Rusi poté dne 6. května 1917 uznal Československou národní radu se sídlem v Paříži za nejvyšší orgán československého zahraničního hnutí.

5.5. Vytvoření československého národního vojska

Čeští politici jsou si dobře vědomi toho, že nestačí pouhá diplomatická jednání, ale že je nutná aktivní činnost. Aby svým teoretickým koncepcím dodala Československá národní rada skutečné váhy, podporovala ze všech sil vytváření československého zahraničního vojska, legií, které se na italské, francouzské a ruské frontě formovaly z českých a slovenských předválečných emigrantů a především z vojenských zajatců a přeběhlíků.

O jednáních s francouzskou vládou Edvard Beneš uvádí toto: „Žádal jsem, aby armáda byla plně naše, aby její politické vedení bylo vůbec přiznáno nám jako reprezentantu národní suverenity, aby však vláda francouzská měla kontrolu, že se vše děje podle předběžné dohody mezi ní a Československou národní radou“. ¹³⁾ Československá národní armáda byla nakonec konstituována dekretem prezidenta republiky jako autonomní vojenská jednotka v rámci francouzské armády pod vrchním politickým vedením Československé národní rady jako zástupce československého národa. „ K hlavním principům nové organizace vojenské náleželo ... že vojáci armády musí skládat přísahu národu československému“. ¹⁴⁾

Fakt, že za teorie, hlášané třemi učenci, se rozhodly bojovat a třeba i umřít desetitisíce vojáků, na Spojence hluboce zapůsobil. Vojenská hodnota československých legií se nejvíce uplatnila na ruské jihozápadní frontě v létě 1917. Československá střelecká brigáda v síle tří pluků se vyznamenala v bitvě u Zborova, kdy prolomila frontu a zajala více německých vojáků, než kolik sama měla.

Ale přirozeně i na západní frontě, kde Spojenci museli čelit velkému náporu německé armády, přišel každý nový voják vhod.

Uznání československého vojska za samostatnou armádu se stalo určitým precedentem k příštímu uznání československého státu. Posílilo postavení české politiky v zahraničí.

6. Domácí politika na počátku války

V Čechách zatím vládla neobyčejně sklíčená atmosféra. Mobilizace proběhla jako v jiných zemích spořádaně, ale o náladách českých vojáků, kteří si zpívali „červený šátečku, kolem se toč, my jdeme na Rusa, nevíme proč“, se nedalo pochybovat. Česká společnost nepřijala rakouský stát za svůj ani dříve, těžko to mohla udělat v době, kdy jí nabízel jen perspektivu války. Zdá se ovšem, že k tomuto postoji přispělo také očividně nepřátelské chování rakouských úřadů.

Parlament byl uzavřen, demokratická práva omezena a na řízení státu získávalo stále větší vliv armádní velení. Česká politika, která ztratila svou parlamentní tribunu, se odmlčela, případně se omezila na poradní schůzky svých představitelů.

6.1. Situace na počátku války

Ještě před mobilizací byla zrušena demokratická práva občanů, svoboda slova, tisku, shromažďovací a spolčovací, později byla zrušena i imunita poslanců. Byla zavedena cenzura tisku i soukromé korespondence, odposlouchávány telefonické rozhovory. Vídeňská císařská rada od počátku války nebyla svolávána a bez parlamentu se v habsburské části monarchie vládlo až do jara 1917.

V důsledku války rostou zásobovací potíže, narůstá inflace, typické jsou zásahy státu do ekonomické struktury, byly stanoveny maximální ceny některých základních potravin, na jaře roku 1915 byly zavedeny potravinové lístky.

Vítězství nebylo v dohledu a materiální zdroje Dohody se teprve začaly rozvíjet, zatímco Německo a Rakousko-Uhersko mlely z posledního. Dohoda měla dostatek surovin z britských a francouzských kolonií a plynulé dodávky zbraní ze Spojených států. Německu a jeho spojencům chyběly strategické suroviny a nedostatek potravin ke konci roku 1916 začal přerůstat v hlad.

Protirakouské nálady začínají sílit. Počátkem září 1914 jsou zatčeni Václav Klofáč či redaktor Času Dušek, Josef Kotek je popraven, Evžen Matějka zastřelen. V květnu 1915 jsou potom zatčeni Karel Kramář, Alois Rašín, Josef Scheiner (starosta České obce sokolské).

Za těchto podmínek se o veřejném politickém životě u nás prakticky nedalo vůbec hovořit. České politické strany a někteří jednotlivci se snažili pouze o opatrnou defenzivní politiku.

6.2. Vytvoření národních institucí

Aby podlomily odpor českého lidu proti válce a Rakousku, který se projevoval čím dál tím častěji při odvozech, odjezdech na frontu a přechodem celých rot a pluků k nepříteli, sahaly rakouské vojenské orgány k nejtvrdějším prostředkům.

Došlo k zastavení činnosti českých politických stran, takže lid, který na počátku války dal najevo své protirakouské a proruské stanovisko, zůstal bez vedení.

Proti rakouskému tlaku však v Čechách sílila obrana. Koncem roku 1916 se situace již tak vyhrocuje, že je nutno jednat. Česká politická scéna si to dobře uvědomuje, když ve svém prohlášení z 18. listopadu 1916 uvádí: „ události přítomné doby nutí české strany, aby zaujaly k určitým otázkám a jevům společné stanovisko. Na obzoru jsou změny, které mohou zasáhnouti až do základů rakouského státu a jeho ústavy. Žádná strana nemůže nésti zodpovědnost za bezpečnost politických práv celého národa, ani za další vývoj ... V přesvědčení, že plníme jen vůli celého národa, sjednocujeme na základě většinové zásady české poslance na radě říšské v jeden celek „Český svaz“.

Vedle tohoto sdružení českých poslanců, jehož cílem je jednotný postup v otázkách národně politických a ústavněprávních, vstupuje zároveň v život ze zástupců politických stran zvolený stálý národní výbor zvaný „Národní Výbor“, který bude veškerému politickému podnikání Českého svazu oporou a zároveň nejvyšší mravní instancí v těch zjevech politického života, které by vymykajíc se z kompetence činnosti poslanecké vyžadovaly by řešení z hlediska všennárodního“. ¹⁵⁾

Hlavními reprezentanty české domácí politiky tak nadále jsou Český svaz, jehož předsedou se stává František Staněk a Národní výbor v jehož čele stojí JUDr. Karel Mattús.

Obě instituce byly vytvořeny jako obrana proti německému tlaku, ale jejich postoje jsou ještě stále opatrné a prorakouské.

7. Situace v Evropě v letech 1916 – 1917

7.1. Pozice habsburské monarchie

Dne 21. listopadu 1916 zavřel navždy oči císař František Josef I., který habsburské monarchii vládl od roku 1848. Nebyl jen panovníkem, ale dá se říci, že byl přímo pomníkem, personifikací starobylé říše. V celé jeho rozlehlé říši bylo jen málo těch, kteří pamatovali jiného panovníka.

Nástupcem starého císaře se stal císař Karel I., který přebíral říši, která byla sice starobylá a důstojná, ale její existence a tím méně další rozkvět naprosto nebyly zabezpečeny. Nejlépe tuto situaci ilustrují slova starého císaře Františka Josefa I., která pronesl několik hodin před svým skonem: „ Převzal jsem trůn za nejtěžších okolností a předávám jej za okolností ještě těžších. Byl bych rád, kdybych toho Karla ušetřil ... „

Starý císař věděl, co mluvil. Říše stála ve velké válce. Nebyla to první válka za jeho vlády. Rakousko všechny dosavadní prohrálo, pokaždé bylo poraženo, pokaždé ztratilo kus svého území, ale existovalo dále. Zdálo se, že Rakousko je možno porazit, ale nikoli zničit. O jeho krizi, případně konci se mluvilo již od napoleonských válek, ale přece jen vycházelo ze všech otřesů, válek, krizí a revolucí ve své podstatě nedotčeno a zůstávalo evropskou velmocí.

Smrt starého císaře Františka Josefa I. a nástup císaře Karla I. znamenaly změnu v dosavadní politice říše.

Začínalo být zjevné, že pokračování války je pro habsburskou monarchii a její zájmy neštěstím. Vnitřní situace v říši byla krajně vážná. Lidé hladověli a mrzli, v průmyslu se již projevovaly první známky rozkladu. Nedostatek surovin, hlad, zima a obrovské ztráty mužů v produktivním věku vyvolávaly krajní sociální napětí. Dosud však byla situace pod kontrolou a vojensko-byrokratická diktatura dokázala potlačit jak projevy sociální nespokojenosti, tak odboj soustavně utlačovaných slovanských národů. Ale již se objevovaly první příznaky rozkladu. V zahraničí se vytvářely československé legie, množily se protistátní výroky a ojediněle docházelo k stávkám a zoufalým protestům proti katastrofální situaci v zásobování. Nebylo pochyb, že habsburská říše je v nedobrém mezinárodním postavení a že vnitřní napětí dosahuje kritického bodu.

Všechny tyto jevy signalizovaly novému císaři Karlovi, že je třeba uzavřít mír, zmírnit ostří dosavadní persekuce a usmířit rozhořčené národy říše. Prostě zahájit „nový kurs“.

Nový císař si začíná uvědomovat, že má-li být dynastie a Rakousko-Uhersko zachráněno, musí se odpoutat od Německa a brzy uzavřít mír.

Rakousko-Uhersko chce dosáhnout uzavření míru nejprve ve shodě s Německem a společně s ním. Již v prosinci 1916 tedy oba státy navrhují přistoupit k mírovým jednáním.

Mezi Rakouskem-Uherskem a Německem je však obrovský rozdíl v otázce uzavření míru. Nejzoufaleji ze všech válčících mocností potřebuje mír uzavřít Rakousko, které by bylo rádo, kdyby vyšlo z války v předválečných hranicích nebo jen s malou ztrátou území. Němci naopak měli jiné starosti – vymyslet, jaké územní zisky by měl „německý mír“ zahrnovat. A tak dohoda mezi pesimistickým císařem Karlem a zaslepeně sebevědomými Němci byla těžká.

První mírová nabídka Ústředních mocností tak byla mocnostem Dohody předložena v roce 1916 prostřednictvím neutrálních států USA, Švýcarska a Španělska, o prostřednictví byl požádán rovněž Vatikán. V této nabídce nebyly stanoveny podmínky, za kterých Ústřední mocnosti nabízejí mír. Stalo se tak pro odpor Německa, které trvalo na tom, že bude jednat z pozice síly. Nabídka míru přicházela v okamžiku, kdy Ústřední mocnosti porazily a obsadily Srbsko a Černou Horu, porazily Rumunsko, obsadily téměř celou Belgii, velkou část Francie a Ruska, zejména tehdy ruskou část Polska a část Litvy. Za této situace považovala Dohoda jednání o míru za nevýhodné, protože očekávala, že v příštím roce 1917 se na bojištích projeví její materiální a vojenská převaha.

Nóta centrálních mocností navrhuující uzavření míru tak byla pro dohodové státy nepřijatelná, tyto ji odmítly a vyjádřily vůli bojovat až do vítězného konce. V odmítnutí mírové nabídky dohodovými státy je mimo jiné uvedeno: „Nabídka protistrany se opírá o evropskou válečnou mapu, která nijak nevyjadřuje skutečnou sílu nepřátelských táborů. Mír za těchto podmínek by odměňoval útočníky, kteří po dvou letech zjišťují, že nikdy nedosáhnou svých cílů“, a tak mír je možný, „jen když budou obnovena porušená práva a svobody.“

Na žádost amerického presidenta Wilsona formulovala Dohoda v lednu 1917 své válečné cíle, když Spojenci především zdůraznili vinu centrálních mocností na válce a vyjádřili odhodlání k rozvinutí válečných akcí v zájmu náhrady porušených práv, obnovy obsazených území a také osvobození potlačovaných národů. Konkrétně se zde hovoří o osvobození Italů, Rumunů a Čechoslováků z cizí nadvlády.

Tato nóta sice ještě neznamenal konkrétní závazek, ale dokazovala první velký úspěch československé zahraniční akce, která dosáhla prvního cíle – zmezinárodnění československé otázky.

Akce Dohody vyvolala podráždění ve vládních rakousko-uherských kruzích, které v tom viděly zasahování do vnitřních otázek říše.

Když Spojenci, kvůli příliš velkým nárokům Německa, odmítají nabídku centrálních mocností, odhodlává se císař Karel I. k uzavření separátního míru bez německé účasti.

Rakouský císař Karel I. se snaží navázat tajná mírová jednání s Francií, a to prostřednictvím své manželky Zity z rodiny parmských Bourbonů a jejího bratra Sixta.

Jelikož bylo jasné, že Francie neuzavře mír bez navrácení Alsaska a Lotrinska, souhlasil císař Karel s tímto francouzským požadavkem, stejně jako s obnovením samostatnosti Belgie.

Výsledkem jednání byl Karlův vlastnoruční dopis adresovaný Sixtovi, ale určený francouzskému prezidentu Poincarému. Kromě řady frází obsahoval i jádro mírové nabídky: obnovení Belgie jako samostatného státu, připouštění se i odškodnění za utrpěné ztráty a konečně byla jeho obsahem i tato věta: „... prosím Tě, abys prezidentu Francouzské republiky panu Poincarému podal tajné a neoficiální sdělení, že uplatním u svých spojenců celý svůj osobní vliv, abych podpořil spravedlivý francouzský požadavek na zpětné získání Alsaska a Lotrinska.“

Karlův dopis vyvolal v Paříži a Londýně vlnu radostného optimismu, ale zbýval ještě další spojenec – Itálie. Dohodové státy ji získaly do své koalice tím, že jí slíbily rozsáhlá území Rakouska-Uherska. Bylo tedy

nutno jednat i s Itálií a na tom Karlova mírová iniciativa ztroskotala a z mírových jednání tak nebylo nic.

Navíc došlo na jaře 1918 ke kompromitujícímu zveřejnění Karlova dopisu, kterým nabízel Francii separátní mír. Ve vztahu k dohodovým mocnostem měla tato událost za následek, že habsburská monarchie definitivně ztratila důvěru dohodových mocností. Ve vztahu k Německu měla tato událost zcela stejný následek, a to ten, že Rakousko-Uhersko ztratilo i důvěru Německa. Císař Karel I. byl nucen pod tlakem okolností v květnu roku 1918 uzavřít s německým císařem Vilémem politickou smlouvu, která změnila spojení Rakousko-Uherska s Německem v užší semknutí – prakticky ve vazalský poměr habsburské monarchie. Ta prakticky přestala být od května roku 1918 samostatným státem a císař Karel I. přestal být skutečným panovníkem.

7.2. Únorová revoluce v Rusku

Vývoj politické situace v habsburské monarchii i v celé Evropě byl v únoru 1917 podstatně ovlivněn revolucí v Rusku.

Vstup carského Ruska – podobně jako rakouského mocnářství – do světové války byl aktem politické sebevraždy. Po několika počátečních úspěších se na konci roku 1915 dostavilo ekonomické vyčerpání a po něm i vojenské zhroucení.

V únoru roku 1917 svrhla lidová živelná nespokojenost monarchii a moci se ujala Prozatímní vláda liberálů, která později přizvala k spoluúčasti i pravicové socialisty (menševiky) a rolnické revolucionáře (esery). Současně však začínají vznikat sověty jako orgány bezprostřední lidové moci dělníků, rolníků a vojáků.

Prozatímní vláda byla ovšem slabá, a to nejen mocensky, ale i politicky. Nebyla schopná ani ukončit válku, ani provést pozemkovou reformu, dát právo národům na sebeurčení, ani se dohodnout se sověty v denních, ale i politických otázkách. Tím ztratila masový vliv a nadobro i reálnou moc. A proto ji také později bolševici celkem snadno vojensky i politicky porazili.

V každém případě však únorová revoluce zahájila demokratizační proces v carské absolutistické říši, který nemohl zůstat bez vlivu na poměry v Rakousko - Uhersku. Pád Romanovců je varováním, které předznamenává osud Hohenzollerů a Habsburků. Ruská republika získává své příznivce, čeští politikové v čele s Masarykem zde vidí možnosti řešení svých cílů.

Edvard Beneš o této situaci píše: „My v Paříži jsme pozorovali celý vývoj s radostí a se starostí. Věděli jsme, že revoluční Rusko svou ideologií, svými cíly a snahami i svými sympatiemi musí jít s námi. Všechny vládní deklarace mluvily o demokracii a o svobodě národů výslovně, přímo nebo nepřímo se stavěly proti Rakousko-Uhersku a pro osvobození potlačených národů středoevropských ...“¹⁶⁾

8. Domácí politika během roku 1917

8.1. Politika loajální k monarchii – počátek roku 1917

V lednu 1917 zveřejnila Dohoda na žádost amerického prezidenta své válečné cíle. Mezi nimi se objevil také požadavek „osvobození Čechů z cizího panství“.

Tato pasáž zneklidnila a pobouřila císaře Karla I. a jeho vládu. Čeští politici byli vyzváni, aby se proti této formulaci ohradili. Jelikož na počátku roku 1917 byla domácí česká politika vůči monarchii stále loajální, čeští politici požadavku ochotně vyhověli a dne 23. ledna 1917 Český Svaz přijal projev proti nótě prezidenta Wilsona, jež byl doručen rakouskému ministerskému předsedovi Clam-Martinicovi a ministru zahraničí Czerninovi. V projevu je zdůrazněna věrnost českého národa k říši a dynastii, ale je zde také kritika dosavadní politiky Vídně k Čechům. S ní ministr Czernin nesouhlasí a žádá od Českého Svazu změnu projevu, která je pak přijata dne 31. ledna 1917.

V novém textu se praví: „Vzhledem na odpověď států Čtyřdohody prezidentu Spojených států severoamerických Wilsonovi, ve které státy, válčící s naším mocnářstvím, uvedly mj. také osvobození Čechů od cizího panství jako jeden z cílů ... presidium Českého Svazu odmítá tuto insinuaci ... a prohlašuje, že národ český jako vždy v minulosti, tak také v přítomnosti a v době příští jen pod žezlem habsburským vidí svou budoucnost a podmínky svého vývoje“.¹⁷⁾

Mnohé politiky později podpis pod tímto prohlášením velmi mrzel, jelikož slova „ ... národ český jako vždy v minulosti, tak také v přítomnosti a v době příští jen pod žezlem habsburským vidí svou budoucnost ...“, špatně korespondoval s nadšením pro novou republiku v roce 1918.

Pražský Národní Výbor tuto akci Svazu schválil. To velmi zasáhlo naše politiky v zahraničí, kteří si uvědomují, že aby bylo dosaženo určitých výsledků v naší otázce, je nutná spolupráce. „ Podmínkou úspěchu bylo, abychom loajálně spolupracovali a nebyli z domova opuštěni a desavuováni před Spojenci, abychom neměli politiky dvě, nýbrž jedinou ...“¹⁸⁾

Rozhořčení byli i členové Mafie, která se od svého vzniku snažila zabránit prohabsburským projevům a proklamacím českých politiků. Ukázalo se, že vliv malé skupiny „mafiánů“ vedených Masarykovým důvěrníkem Přemyslem Šámalem je dosud velmi omezený.

8.2. Manifest spisovatelů a květnové prohlášení

Únorová revoluce v Rusku aktivizovala široké masy, které neváhaly svůj odpor k válce a stále se zhoršující hospodářské situaci vyjadřovat stávkami a bouřlivými demonstracemi, proti nimž muselo zasahovat i vojsko. Ale i v jeho řadách již doutnaly jiskry vzpoury, které často propukly v náhlý požár.

České veřejné mínění se výrazně radikalizuje, začíná uvažovat buď o zásadní přestavbě Rakouska, tentokrát podle českých představ, nebo o jeho úplném rozbití.

Na 30. května 1917 byla ve Vídni poprvé od začátku války svolána říšská rada. Česká politická reprezentace byla vystavena silnému tlaku, a tak i nedávno zcela loajální politikové přecházejí na pozice národního radikalismu.

Tyto přesuny velmi povzbudila výzva Českému poselstvu na říšské radě, kterou v květnu 1917 koncipoval básník, dramaturg Národního divadla a člen Mafie Jaroslav Kvapil a která je známa jako Manifest českých spisovatelů.

Poslanci zde byli napomenuti, aby se za všech okolností zastávali práv českého národa a žádali bezodkladné obnovení občanských svobod. Pokud by nebyli schopni a ochotni se za národní program postavit, ať raději rezignují na své mandáty:

„Obracíme se k vám, k poselstvu českého lidu ... co nejdříve se sejde říšská rada ... buďte pravdivými mluvčími svého národa ... zastáňte se českých práv a českých požadavků ... Nedovedete-li učinit zadost všemu, čeho národ po vás žádá a co vám ukládá, vzdejte se raději svých mandátů prve než na říšskou radu vejdete a odvolejte se ke své nejvyšší instanci: k svému národu“.¹⁹⁾

Manifest podepsalo 220 spisovatelů, vědců a žurnalistů.

Český Svaz se přizpůsobil měnící se situaci a dne 30. května 1917 vydal prohlášení, žádající, aby habsburská monarchie byla upravena ve spolkový stát svobodných a rovnoprávných národů. Nepřímo, nicméně jasně se vyslovil i pro budoucí spojení Čechů a Slováků v jednom státě.

Prohlášení přečetl na říšské radě poslanec Staněk a Český Svaz se v něm mimo jiné vyslovuje takto:

„ Zástupcové českého národa ze všech tří zemí koruny svatého Václava, vstupující na říšskou radu v době světodějných válečných událostí, kdy zevšeobecnělo hnutí směřující k odstranění nadvlády národa nad národem, prohlašují: Poselstvo českého národa je naplněno hlubokým přesvědčením, že nynější dualistický útvar vytvořil k patrně újmě celkových zájmů národy vládnoucí a potlačované a že k odstranění každého nadprávní národnostního a k zabezpečení všestranného vývoje každého národa v zájmu říše a dynastie je bezpodmínečně nutno přetvořit habsbursko-lotrinské mocnářství ve spolkový stát svobodných a rovnoprávných národních států. Opírajíce se proto v této dějinné chvíli o přirozené právo národů na sebeurčení a svobodný vývoj, o právo, jež je u nás ještě nadto posíleno nezadatelnými právy historickými, státními akty plně uznanými, budeme se v čele svého lidu domáhati spojení všech kmenů československého národa v demokratický český stát, zahrnující i slovenskou větev národa, žijící v souvislém celku s historickou českou vlastí.“

Toto státoprávní prohlášení se tedy ještě nevyslovovalo proti říši, ale jen proti dualismu. Připouštělo přeměnu habsburské říše ve spolkový stát svobodných národních států, hovořilo se o autonomii českých zemí spojených se Slovenskem ve federalisticky uspořádaném Rakousku-Uhersku.

Česká politika se tímto distancovala od existujícího systému, stále však setrvává v jistém poměru k říši.

Také další veřejné projevy českých poslanců i reprezentantů společenského a kulturního života pokračovaly v nastoupené cestě. Postupně se tak otupovaly rozdíly mezi jednotlivými stranami a osobnostmi, posilovala národní jednota a mobilizovala veřejnost. Národní představitelé získávali pozvolna větší autoritu než rakouské úřady.

Poslanec František Udržal na říšské radě řekl: „Pánové se spoléhají, že u nás v Čechách dojde k nepokojům a poruchám. Nikoliv, pánové ! ... V Čechách jest všechno tak zdisciplinováno a zorganizováno, že i v těch nejtěžších chvílích bude všechno fungovati jako nejdokonalejší hodiny a všechno se bude vyvíjeti beze vší poruchy až k okamžiku zřízení svrchovaného českého státu“.

Zasedání říšské rady ukázalo, kam až došel vnitřní rozklad říše. Češi, Poláci, Ukrajinci, Jihoslované kritizovali již zcela otevřeně perzekuci, judikaturu vojenských soudů, teror stanného práva, popravu, internace. Ještě před několika měsíci by se řečníci za taková slova ocitli na šibenici. Ale únorová revoluce v Rusku změnila situaci, a tak se ze zasedání říšské rady vyvinul bouřlivý protest proti válce, vojensko-byrokratické zvládnutí a koneckonců i proti říši a dynastii samotné.

V létě 1917 dochází k uvolnění a obnově veřejného politického života, k přeskupování politických sil. Odpadly důvody pro vytvoření Českého Svazu i Národního výboru. Národní výbor je také skutečně v srpnu 1917 zrušen. Šmeralova politika je podrobena ostré kritice. Počátkem roku 1918 je z iniciativy mladočecha Františka Síse a realisty Přemysla Šámala vytvořena její opozice. Dochází ke sloučení strany mladočeské, státoprávně pokrokové, realistické a moravské lidové strany v jednotnou stranu s názvem Česká státoprávní demokracie. Počátkem března 1918 se k nim přidávají i staročesi. Také představitelé národně sociální strany vedou jednání o vytvoření jednotné strany, a to se sociální demokracií. Tato však ztroskotávají a národně sociální strana se jen reviduje a obnovuje pod názvem Československá strana socialistická.

9. Návrhy ústavy českého státu z roku 1917

Z roku 1917 pocházejí i první návrhy ústavy českého státu, které vznikly jako reakce na květnové prohlášení.

Český Svaz prohlášením z 30. května 1917 vyjádřil svůj politický program. Na jeho základě několik vysokoškolských odborníků vypracovalo celkem šest návrhů ústavy. Práce na nich byly dokončeny až v říjnu 1917, v době, kdy se již situace v české politice natolik změnila, že prohlášení Českého Svazu a úvahy o pouhé přestavbě říše již byly překonány. Návrhy nenabývaly politického významu, přesto jsou zajímavé a cenné, a to pro svou odbornou interpretaci zmíněného prohlášení.

Návrhy mají různý charakter, rozsah i strukturu. Nejpatrnější rozdíl je mezi prvními pěti a posledním z návrhů, který je koncipován jako kritika návrhů předcházejících.

Nejdříve bych se zabýval prvními pěti návrhy. Všem z nich je společná myšlenka vytvoření velkého státního útvaru složeného z více států, mezi nimi i státu českého, ke kterému kromě Čech, Moravy a Slezska mělo patřit i Slovensko. Společné je také postavení českého státu v tomto soustátí dědičném v habsbursko-lotrinském rodě – má jít o stát samostatný a svrchovaný.

9.1. Návrh „A“

Nejrozsáhlejší je návrh prof. dr. Karla Kadlece, který lze chápat jako skutečný ústavní zákon.

„Bývalé země koruny české, totiž království české, markrabství moravské a vévodství slezské, spolu se Slovenskem jsou suverénním státem, tvořícím součást svazu (federace) podunajských států, v jež byla přetvořena bývalá rakousko-uherská monarchie. Úředním názvem státu českého jest koruna svatováclavská“ ²⁰⁾ – to je znění úvodního paragrafu tohoto návrhu, kterým je charakterizováno postavení českého státu v nové říši. Svaz podunajských států má být konstituční monarchií v čele s císařem. Co se týče státního občanství, má pro všechny země českého státu existovat jedno společné státní občanství, vedle něho se však uznává zvláštní zemská příslušnost pro speciální účely. Pokud jde o

postavení příslušníka jednoho svazového státu v ostatních členských státech, to je upraveno na principu vzájemnosti, tedy „ s příslušníkem každého státu, náležejícího ke svazu, má se ve druhých státech nakládati tak, jako s domácím státním občanem“. ²¹⁾

Kadlec dále ve svém návrhu vypočítává, které věci budou náležet do kompetence říše, koruny svatováclavské a jednotlivých zemí českého státu. Politika zahraniční, obrana, zákonodárství celní, věci týkající se měny, peněz, vah a měr, předpisy o bankovním, poštovním, telegrafickém styku, zákonodárství o drahách, námořní a částečně i říční plavbě, zákonodárství obchodní, průmyslové a trestní – to jsou záležitosti spadající do oblasti kompetence říše. Ostatní věci jsou pak rozděleny mezi stát český a jeho jednotlivé části.

Zákonodárná pravomoc říše je tedy velmi široká, naproti tomu výkon správy náleží téměř výlučně státům. Mají existovat čtyři ministerstva pro správu společných záležitostí celého svazu, a to ministerstvo vnějších záležitostí, války, společných financí a společných věcí vnitra. Kromě nich má být pro celou monarchii zřízen společný nejvyšší účetní dvůr, komise pro správu společných dluhů monarchie a cedula banka. Všechny tyto orgány jsou označovány jako císařské. Správu českého státu provádí orgány a úřady královské – devět ministerstev (mezi nimi např. ministerstvo vnitra, vyučování, justice, obchodu, železnic), zvláštní nejvyšší účetní dvůr, komise pro správu státních dluhů, státní české archivy a statistický úřad.

Také zákonodárných orgánů by v soustátí mělo být několik. Zákonodárným sborem pro celý svaz by byl kongres států podunajské monarchie, jehož členy by volily zákonodárné sbory jednotlivých států. Pro všechny země českého státu by zákonodárným orgánem byl dvoukomorový generální sněm složený z nevolené sněmovny zemí a volené sněmovny lidu, jednotlivými zemskými zákonodárnými sbory by pak byly zemské sněmy a jednou komorou, jejímiž členy jsou jednak osoby s hlasy virilními (arcibiskupové, biskupové, rektori), jednak zvolení poslanci.

Zákonodárná moc v českém státě by kromě generálního sněmu a zemských sněmů náležela také králi, který by stál v čele českého státu. On by měl také nejvyšší výkonnou moc ve státě. Jeho pravomoc by však

byla dosti omezena, neboť všechna jeho nařízení vyžadovala potvrzení zákonodárným sborem či odpovědným ministrem.

Úprava moci soudní je ponechána zvláštním zákonům. V tomto návrhu ústavního zákona se pouze zavádí panovníkovo právo abolice a milosti a vylučují se jakékoliv mimořádné soudy.

V díle třetím svého návrhu se prof. dr. Kadlec věnuje otázce státních znaků a pečetí, díl čtvrtý je souhrnem základních práv státních občanů. V dalších částech se pak podrobněji zabývá rozbořem pravidel týkajících se generálního sněmu a sněmů zemských, postavením, složením a povinnostmi státní rady a také otázkou úhrady společných nákladů celé monarchie. V závěru práce jsou pak uvedeny další body, které by dle něj měly být v ústavě rozebrány.

Kadlecův desetidílný návrh lze označit za velmi podrobný a propracovaný, za návrh poměrně dobře zajišťující českému státu proklamovanou samostatnost a svrchovanost.

9.2. Návrhy „B“, „D“ a „E“

Totéž se nedá říci o druhém z návrhů označeném písmenem „B“. Ten je velmi stručný a jde jen o určitou osnovu k vypracování ústavního zákona. Postavení českého státu v říši dle této práce je velmi slabé, sám autor (jež nebyl identifikován) jej přirovnává v bodě VII. k postavení Bavorska v Německé říši.

Prvnímu Kadlecově návrhu se pak podobají návrhy uvedené pod písmeny „D“ a „E“. Oba dva se zabývají charakteristikou spolku i postavením českého státu v něm, rozdělením záležitostí na spolkové a státní, oba pojednávají o orgánech zákonodárných, výkonných i soudních. Návrh „E“ pak ještě navíc obsahuje článek o základních občanských právech. Samozřejmě, že oba návrhy, stejně jako návrh „B“, mají svá specifika, jež by se dala podrobněji rozvést, já bych ale chtěl větší pozornost věnovat návrhu označenému písmenem „C“.

9.3. Návrh „C“

Jde o práci prof. Františka Weyra, která ze všech těchto návrhů je nejpolitictější a nejradikálnější. Nejde ani tak o návrh ústavního zákona,

jako spíše o souhrn výchozích principů, požadavků a zásad pro vypracování ústavy.

Hned v úvodu prof. Weyr požaduje samostatný stát nadaný všemi atributy státní svrchovanosti, stát, jehož svazky s dynastií budou spočívat pouze na smluvním základě. Autor je toho názoru, že tehdejší politické zastupitelstvo českého národa není kompetentní k tomu, aby takové úmluvy činilo, a to mimo jiné proto, že za druhého kontrahenta považuje nejen panovníka, ale i ostatní svobodné národy. Tyto však ještě nejsou jako státoprávní jednotky ustaveny a proto „to co nynější politici zástupci českého národa ve smyslu známého státoprávního prohlášení ze dne 30. května t.r. mohou i jménem národa samého závazně prohlásiti, jest jedině postulát unie personální mezi jednotlivými dílčími státy. Každý jiný, tužší, tedy věcný svazek... může ujednati toliko legální zastoupení budoucího samostatného českého státu.“²²⁾

Zásadním názorem navrhovatele tedy je nepřípustnost vázat již nyní závazným předpisem český národ s ostatními státními celky. Svůj pohled podpírá odkazem na skutečnost, že vznik budoucího státu je závislý na konečném výsledku války, a že tedy „mezinárodní fórum bude míti nejzávažnější slovo procesu přetvoření nynější ústavy monarchie rakouské.“²³⁾

Úkolem komitétu je tedy dle autorova mínění sjednotit se na hlavních zásadách, které by ústava českého státu měla uskutečňovat a dále na postupu, jakým by nový státní útvar mohl vzniknout. Česká politika má přitom přijaté principy prosazovat na mezinárodním fóru.

V další části svého návrhu se prof. Weyr zabývá problematikou územního podkladu budoucího českého státu. Poukazuje na to, že „státoprávní prohlášení ... řeší tuto otázku jen zcela povšechně, spojujíc dva protichůdné principy: autonomii národů ve smyslu kulturně-politickém a hledisko historicko-státní.“²⁴⁾ Žádá, aby si český národ uvědomil, že není možné zastávat současně několik zásad, které by si vzájemně odporovaly a že právě oba výše uvedené principy se vylučují.

Dále autor nastínil zásady vnitřního uspořádání státu. Má jít opět o dědičnou monarchii, pravomoci panovníka jsou však velmi omezeny. Zákonodárství je centralizováno, má existovat jen jediný dvoukomorový

sbor pro celý stát. Navrhovatel nedoporučuje ponechávat vedle ústředního sboru ještě zemské sněmy. Naproti tomu správa má být decentralizována. Český státní jazyk, jazyková rovnoprávnost, ochrana minorit, princip reciprocity, oddělenost církve od státu – to jsou další základní požadavky autora.

V závěru své práce se prof. Weyr opět zmiňuje o poměru českého státu k ostatnímu území stávající monarchie. Dle jeho názoru není možné předbíhat vůli jednotlivých národů, „není žádného podkladu ... po konstrukce reálných unií, ježto nevíme, zda ostatní kontrahenti (např. stát alpský, polský, maďarský atd.) si toho budou přát“²⁵⁾ a lze tedy pouze uvažovat o personální unii ve formě mezinárodní federace. Uzavření mezinárodních smluv má být ponecháno až budoucímu zákonnému zastupitelstvu lidu v novém českém státě.

Toto byl tedy návrh „C“, dílo prof. Františka Weyra, které se poněkud odlišuje od ostatních elaborátů a které pro své úvahy a závěry jistě stálo za povšimnutí.

9.4. Návrh „F“

Zcela specifickým je poslední návrh uvedený pod písmenem „F“, dílo dr. Fořta, které je kritikou návrhů předcházejících. Tento koncept vychází z názoru, že úkolem těch, kdo interpretují květnové státoprávní prohlášení, není zpracovat ústavu spolkového státu, ale především ústavu státu českého, který se pak jako rovnocenný partner dohodne s ostatními státy podunajského svazu „o tom, má-li mu s nimi býti společného něco více, než osoba panovníkova dle pragmatické sankce“.²⁶⁾ V tomto okamžiku je tedy vedle ústavy českého státu možno uvažovat pouze o tom, které záležitosti by český stát chtěl a mohl mít ústředně a společně spravovány a také o tom, jakou formu správy by český stát doporučoval.

Svrchovaný, samostatný, ale také ryze český má být stát, jež má na mysli květnové prohlášení. A jestliže by se na jeho území i po provedení myšlenky sebeurčení národů nacházely jiné národní kmeny, měli by míti jejich příslušníci dle tohoto názoru postavení cizinců. Na základě reciprocity by bylo možné udělit jen určité individuální koncese. Jde zde pravděpodobně o kritiku např. Kadlecova návrhu, aby se

s příslušníkem jednoho ze států svazu zacházelo v jiných státech jako s domácími státními občany.

Z hlediska ryze českého charakteru našeho státu je předmětem kritiky požadavek ostatních navrhovatelů, aby nebyly roztrženy země bývalého českého království. Tím by ovšem podle Fořta zůstaly k tomuto království přiřčleněny i německé kraje. A tak jestliže budeme trvat na státě ryze českém, vidí Fořt jediné řešení v odtržení německého území nebo v postupném počesťování těchto krajů.

V dalším bodě autor ve svých úvahách vychází z toho, že český stát i po připojení Slovenska by patřil k relativně malým státním útvarům v Evropě. Svou sílu musí hledat ve vnitřní solidaritě a je tudíž zapotřebí, aby všechny části českého státu a všechny jeho kmeny byly co nejvíce spjaty. Cestu ke splnění tohoto požadavku vidí dr. Fořt v jednotném zákonodárství a správě. Na rozdíl od ostatních navrhovatelů požaduje pro český stát jediný zákonodárný sbor. Jednotná má být také správa, a tím, že zeměpanská správa shora se má vzájemně prostupovat a doplňovat s lokální samosprávou zdola. Úkolem samosprávy mají být věci lokální a tak podle něj nemá smysl, aby samospráva byla vyvrcholena až na úroveň ministerstev. Její nejvyšší stupeň se vztahuje jen na část území a podléhá zeměpanské správě. Co se týče organizace soudnictví a správy finanční, ty mají zůstat zeměpanské.

Dalším Fořtovým požadavkem je vytvoření orgánu pro rozhodování sporů mezi jednotlivými státy unie, dualismus vojenské správy, mezinárodní rozhodčí soud pro případ řešení konfliktů jednotlivých dílčích států s cizinou.

To tedy bylo šest vypracovaných návrhů, šest prací, které se pokusily o interpretaci květnového prohlášení. Neměly přímý vliv na vývoj názorů ohledně otázky vyčlenění českého státu z habsburské monarchie, nestaly se jeho právním základem, přesto si myslím, že stejně jako Kramářova Ústava Slovanské říše či Masarykovy Nezávislé Čechy stály za povšimnutí.

10. Říjnová revoluce v Rusku

V říjnu 1917 dochází v Rusku k další revoluci, která znamená ukončení procesu vnitropolitických změn v této zemi. Slabá Prozatímní vláda nemá v zemi reálný vliv, proto ji také celkem snadno bolševici vojensky i politicky porazili. Dne 7. listopadu 1917 (24. října dle starého kalendáře), krátce před zahájením zasedání II. sjezdu sovětů, bolševická revoluce vojensky zvítězila a předstoupila před tento sjezd s návrhem, aby „všechna moc patřila sovětům“, a s listinou nové vlády (Rada lidových komisařů v čele s V.I. Leninem). Dále pak s návrhem dekretu o míru, s plánem a zákonem pozemkové reformy a s vyhlášením o právu národů Ruska na sebeurčení.

„Proběh bolševické revoluce v Rusku hned v listopadu a v prosinci 1917 ukázal Spojencům, že nelze spoléhat na účast Ruska v dalších vojenských operacích ...“²⁷⁾, jak tehdy zhodnotil situaci Edvard Beneš.

Druhého dne po bolševické revoluci, tj. 8. listopadu 1917 schválil II. všeruský kongres dělnických a vojenských sovětů výzvu všem národům světa k uzavření míru. Dne 10. listopadu zveřejnily noviny v Rakousku-Uhersku Dekret o míru, který vyzýval k zahájení mírových jednání o uzavření „spravedlivého, demokratického míru bez anexí a kontribucí“.

Říjnová revoluce měla velký vliv na další průběh národně emancipačního boje českého a slovenského lidu, především formulováním práva na sebeurčení národů. Sovětská vláda v dekretu o míru označila jakékoli nedobrovolné připojení a podřízení za neoprávněné a to ať už bylo učiněno kdykoli.

Význam požadavku na sebeurčení národů se projevil již při jednáních Rakousko-Uherska se sovětským Ruskem v Brestu Litevském v prosinci 1917. Na ruský návrh, aby právo na sebeurčení národů bylo rozhodnuto lidovým hlasováním ministr zahraničí hrabě Czernin odpověděl, že státní příslušnost národů, které nemají státní samostatnost musí být řešena v rámci ústavy států ve kterých žijí.

Přijmout požadavek na sebeurčení národů by znamenalo, že by v monarchii byla zahájena éra demokratického a národního hnutí a revoluční přestavby. Důsledky si začali uvědomovat i významní světoví

politikové. Odrazilo se to nakonec i ve vyjádření dr. Edvarda Beneše: „Nepomohlo-li Rusko potlačeným národům svým politickým programem nebo od roku 1917 bojem na frontách, pomohlo jim vydatně svou revolucí. Západoevropská diplomacie, která nám dosud pomáhala buď z důvodů mocenských, nebo taktických, nemohla již nyní zpět; vytvořily se tu nové nepřemožitelné síly ideové a morální, jež dosavadní kroky v náš prospěch sankcionovaly. A na druhé straně ve státech střední Evropy tyto síly působily dojmem ohromujícím: revolucionalizovaly masy, ohrožovaly autokracii všeho druhu, rozvracely národnostně smíšené státy...“.

Rusko, které životně potřebovalo ukončení bojů, nakonec s Ústředními mocnostmi uzavřelo v březnu 1918 těžký a nevýhodný, ale oddech poskytující mír.

Po uzavření míru mezi Ruskem a Ústředními mocnostmi však nastal zásadní problém v otázce co bude dále s našimi legiemi v Rusku.

„Sověty se obávaly našich vojáků, jako moci ozbrojené, která by mohla zvrátit jejich moc ... napětí rostlo... vláda sovětská byla v obtížích také proto, že Němci a Rakušané ... vynutili si v brest-litevském míru závazek, že Rusko nebude trpěti na svém území cizí a spojenecké armády ... doufali, že se tím podaří naši armádu rozložit a zničit“, ²⁸⁾, píše Edvard Beneš.

Proto Masaryk již dne 9. listopadu 1917 poslal ruským vojenským úřadům dopis následujícího znění: „Opíraje se o dohodu československé národní rady se stanem nejvyššího velitele a s hlavní správou generálního štábu, že československých vojsk nemůže být použito ve vnitřních sporech v Rusku, nýbrž jen vůči vnějším nepřátelům Ruska, žádám, aby československých vojenských oddílů v žádné formě nebylo používáno při nynějším mezistranickém sporu.“

Masaryk musel bojovat na mnoha frontách najednou. Některé západní mocnosti chtěly, aby naše jednotky bojovaly na straně bílých proti bolševikům, k čemuž přispíval i z Československé národní rady vyloučený Dürych, který se pokoušel vést některé naše jednotky proti rudým.

Masarykovi však bylo jasné, že 50 tisíc, byť kvalitních a odhodlaných vojáků, nemůže porazit miliony odhodlaných bolševiků, když sama ruská armáda už odmítla bojovat. Masaryka nepřesvědčili ani bělogvardějszí generálové a nedbal ani naléhání Kramáře a dalších českých politiků.

Masaryk nechtěl bojovat proti ruským mužikům, nýbrž proti Němcům, což ovšem z Ruska nemohl. Podařilo se mu tedy pro naše jednotky dojednat se Stalinem tzv. ozbrojenou neutralitu, která měla umožnit převedení legií z Ruska do Francie. Jako optimální byla zvolena cesta po transsibiřské magistrále do Japonska a po moři do Evropy.

Sám Masaryk celou trasu absolvoval, aby dokázal, že to jde. Než odjel, dal jednotkám příkaz nevměšovat se do ruských vnitřních věcí.

Počátkem května 1918 nařídila sovětská vláda československým legiím, aby odevzdali všechny zbraně. Legionáři odevzdali pouze ukořistěné zbraně, osobní si ponechali. Jak se později ukázalo, bez nich by se po magistrále daleko nedostali. Dne 25. května nařídil Trockij zastřelit každého Čechoslováka přistiženého se zbraní v ruce a stejného dne při tzv. čeljabinském konfliktu sovětská vláda zorganizovala přepadení československého vlaku. Při protiúderu Čechoslováci ovládli všechna důležitá místa na dráze od Čeljabinska do Irkutsku. V celé řadě nevyprovokovaných střetnutí poté prokázali vynikající morálku a bojové umění.

III. VZNIK SAMOSTATNÉHO STÁTU

1. Domácí situace počátkem roku 1918

Koncem roku 1917, po ruské říjnové revoluci, začínalo být zřejmé, že Rakousko-Uhersko ve stávající podobě nemůže nadále existovat.

Císař Karel I. však ještě doufal, že čeští politici vstoupí do vlády a budou spolupracovat na revizi ústavy ve smyslu „národní autonomie“, která měla dát všem národům jejich práva.

V září 1917 císař poslal do Čech na výzvědy svého důvěrníka barona Nádherného. Měl zjistit, jak si čeští politici představují budoucí samostatnost zemí koruny české a zda pokládají za možné splnění požadavků českého národa ve svazku Rakouska.

Nádherný jednal s Kramářem, Švehlou, Šámalem a snad i s dalšími. Jménem císaře rozvíjel před nimi teorii, že se Rakousko přemění ve federaci, jejíž jednou částí bude český stát.

Čeští politici však byli zdrženliví, mluvili skepticky a nikdo nereagoval ani na nabídku ministerského křesla.

Pod vlivem ruské říjnové revoluce a v souvislosti s formulováním práva na sebeurčení národů, byl svolán na 6. ledna 1918 sněm říšských a zemských poslanců zemí koruny české a jednomyslně je přijata tzv. Tříkrálová deklarace.

V jedné z jejích pasáží se praví: „Národ náš hlásí se o svou samostatnost, opíraje se o své historické právo státní..., aby ve svém státě svrchovaném, plnoprávném, demokratickém, sociálně spravedlivém i na rovnosti všeho občanstva vybudovaném a v hranici historických zemí a sídel svých ... přispět mohl k novému velkému rozvoji lidstva, založenému na volnosti a bratrství, přiznávaje v tomto státě národním menšinám plná rovná práva národní.“²⁹⁾

V deklaraci není jediná zmínka o habsburské monarchii. Není zde sice ještě výslovně požadována naprostá samostatnost, ale není ani vyloučena. To je velká změna oproti prohlášení Českého Svazu z 30.

května 1917, podle kterého k národnostní nápravě stačila pouhá přeměna, federalizace habsburské monarchie.

Deklarace vyvolala bouřlivé debaty v říšské radě, zejména němečtí poslanci z českých zemí se staví proti plánu vytvořit český stát, jehož součástí by se stalo 3,5 miliónů Němců. Česko-německé vztahy se začínají vyhrocovat.

2. Stanoviska dohodových mocností

Mezi válečné cíle dohodových mocností zpočátku rozhodně nepatřilo rozbití Rakousko-Uherska či jakákoliv jeho zásadní přestavba. Lze spíše říci, že rozbití Rakousko-Uherska nepatřilo mezi cíle dohodových mocností až do samého závěru války.

Postupem času a zejména s ohledem na vývoj válečných událostí však Dohoda začala svůj postoj k Rakousko-Uhersku měnit. Dá se říci, že když se v roce 1916 nepodařilo Rakousku uzavřít mír, začaly okolnosti pracovat proti jeho existenci.

Rakousko-Uhersku přitížily některé dočasné vojensko-politické úspěchy, které centrální mocnosti zaznamenaly od přelomu let 1917-18. Jejich vítězství nad italskou armádou u Caporetta, výhodný výsledek brest-litevského míru, který pokořil Rusko, exploze ponorkové války, porážka Rumunska a údernost květnové německé ofenzívy na západní frontě, to vše prokazovalo, jak vitální a nebezpečný je dynamismus německé říše.

Počátkem posledního válečného roku stojí rakouská říše na pokraji zkázy. S podrytou autoritou, při osočování doma i ze strany spojence, s katastrofickou hospodářskou a sociální situací v říši nezbylo císaři Karlu I. nic jiného, než se pokusit o nějaké vyrovnání s Německem a zachránit, co se dá. Když se navíc německý císař dovídá, že při jednání s Francií Rakousko souhlasilo s tím, aby Německo postoupilo Francii Alsasko a Lotrinsko, je císař Karel I. donucen navštívit německého císaře v lázních Spa.

Jednání bylo vedeno v duchu německého diktátu a neochotného, ale v dané situaci nezbytného souhlasu císaře Karla I. s ním. Musel souhlasit s dohodami, které vedly k politickému, vojenskému a hospodářskému svazku Rakousko-Uherska s Německem.

Ve vojenské oblasti se jednalo o branné spojení, ve kterém by bylo společné velení, standardizovaná výzbroj, rozsáhlá výměna důstojníků. Spojení obou armád mělo být tak úzké, že vlastně nešlo mluvit o c. a k. armádě jako o samostatné armádě.

Spolu s podpisem politického spojení na 20 let a přijetím programu maximální hospodářské kooperace s cílem vytvořit jednotný hospodářský blok směřovaly smlouvy ze Spa k omezení až likvidaci rakousko-uherské suverenity a k vytvoření Střední Evropy pod německým vedením.

Tradije se, že císař Vilém II. dokonce při jednání o branném spojení prohlásil: „Také Bavorsko je s vojenskou konvencí spokojeno.“ To ukazuje na to, že pohlcení Rakouska-Uherska Německem bylo končným cílem císaře Viléma II. a jeho generálů.

Smlouvy ze Spa měly katastrofální dopad na mezinárodní postavení Rakousko-Uherska.

Dosavadní prohlášení Dohodových států nesměřovala k rozbití Rakouska-Uherska. Po vyhlášení války Spojenými státy Americkými Rakousko-Uhersku prezident Wilson veřejně prohlásil, že USA nechtějí „Rakousko-Uherskou říši nějak poškodit nebo přeskupit“. Britský ministerský předseda Lloyd George 5. ledna 1918 oficiálně prohlásil, že rozdělení habsburské monarchie není válečným cílem.

Monarchie byla dosud považována za důležitou součást Evropy, stabilizující prvek, protiváhu Německa a Ruska. Dne 8. ledna 1918 zveřejnil americký prezident W. Wilson svých 14 bodů návrhu poválečného mírového uspořádání (šlo vlastně o program USA na ukončení války). Bod číslo 10 říkal: „Národům Rakouska-Uherska, jejichž místo mezi národy si přejeme vidět chráněno a zajištěno, má být dána nejvolnější příležitost k autonomnímu vývoji“. Řeč je tedy o autonomii, nikoli ještě o samostatnosti národů Rakouska-Uherska. V tomto znění není 10. Wilsonův bod v rozporu s vlastními snahami císaře Karla I. o přestavbu monarchie ve společný dům národů Rakousko-Uherska.

Smlouvy ze Spa však postavily Rakousko-Uhersko do pozice německého vazala bez možnosti samostatně jednat a uzavřít mír. Dohodové mocnosti si uvědomily, že mír i po vítězné válce nemusí mít dlouhého trvání, pokud nebude spoutána německá výbojnost a agresivita. Spojenci poznaly, že Rakousko-Uhersko není silou, která by německý nacionalismus dokázala krotit.

Státy Dohody došly k závěru, že Německo by mělo být z východu izolováno nějakým „sanitárním kordonem“, který by mu v budoucnu znemožnil soustředit síly jen k úderu na Západ. Ale vytvořit „východní sílu“ znamenalo po porážce Ruska a po Říjnové revoluci nezbytnost rozbít Rakousko-Uhersko a právě na jeho troskách a z jeho nástupnických států zřídit dohodově orientovanou východní čelist kleští svírajících Německo.

V danou chvíli byly v nesmírné výhodě zejména ty národy této oblasti, které měly politické reprezentanty schopné se na místě a co nejúžeji spojit s Dohodou. Takové reprezentace mohly nejen prosazovat vlastní zájmy svých národů, ale i povzbuzovat rozhodnost Dohody při uskutečňování této tendence.

Vůle Dohody obnovit Polsko a ochota „vyslovit nejživější sympatie s aspiracemi Čechů a Slováků a jihoslovanských národů na svobodu“ byla tedy nesporně inspirována nejen obecným přáním „rozbít Mitteleuropu pod německým vlivem“, ale i energií zahraničního odboje reprezentovaného z naší strany Československou národní radou v čele s Masarykem, Benešem a Štefánkem.

Československá národní rada – a to bylo pro sympatie Dohody obzvlášť důležité – disponovala nejen schopností podávat návrhy, ale mohla argumentovat i tím, že byla s to vytvořit i poměrně silné oddíly legií ve Francii, Itálii a Rusku.

Síla vojenského i politického odboje Čechů a Slováků v zahraničí byla tedy pro Dohodu důkazem, že vznikne-li nový stát Československo, stane se i v budoucnu dosti vnitřně silným a životaschopným. A že tedy bude moci být i patřičně významným spojencem, navíc silně zainteresovaným na trvání a pevnosti budoucích mírových smluv.

Smlouvy ze Spa tedy znamenaly definitivní konec rakousko-uherské monarchie. Reakce států Dohody následovaly brzy. Již 30. května 1918 francouzský ministerský předseda dospěl k názoru, že Rakousko-Uhersko jako vazal Německa ztratilo právo existovat jako říše.

Dne 3. června 1918 přijala mezispojenecká konference dohodových států ve Versailles deklaraci o utvoření „jediného státu polského

s přístupem k moři“ a prohlášení vlády USA ze stejného dne požadovalo, „aby členové slovanské rasy byli úplně osvobozeni ze jha rakouského“.

První zemí, která učinila uznávací akt, byla dne 29. června 1918 Francie. Ve svém prohlášení uvedla: „považujeme za spravedlivé a nutné prohlásiti právo Vašeho národa na samostatnost a uznati veřejně a oficiálně Československou národní radu jako nejvyšší orgán, spravující veškeré zájmy národa a jako právní základ příští vlády československé... Vláda ... pokládá za spravedlivé a odůvodněné nároky národa československého a vynasnaží se nejvš usilovně, aby v dané chvíli uplatnila Vaše tužby po samostatnosti v historických hranicích Vašich zemí ...“.³⁰⁾

Edvard Beneš později tento první akt označil za nejdůležitější.

Dne 9. srpna 1918 uznala britská vláda, že „považuje Čechoslováky za národ spojenecký a uznává tři československé armády za jednotnou armádu spojeneckou... stojící v pravidelné válce proti Rakousko-Uhersku a Německu“ a zároveň „uznává právo Československé národní rady jako nejvyššího orgánu ... vykonávati nejvyšší autoritu nad touto armádou.“

Tuto deklaraci současní komentátoři charakterizovali jako „rozsudek smrti nad Rakousko-Uherskem“.

Následně uznaly Československou národní radu i vlády Spojených států Amerických, Japonska a Itálie.

Zásluhou zahraničního odboje se stal takřka diplomatický zázrak: Československo bylo nejdůležitějšími mocnostmi tehdejšího světa uznáno de iure ještě o dva měsíce dříve, než mohlo vzniknout de facto.

3. Československý zahraniční odboj v roce 1918

3.1. Pittsburská dohoda

Důležitým momentem v procesu utváření myšlenky samostatného státu byla Pittsburská dohoda uzavřená dne 30. května 1918.

Tato dohoda byla sjednána představiteli Slovenské ligy, Českého národního sdružení a Národního svazu českých katolíků za přítomnosti předsedy Československé národní rady T.G.Masaryka.

Touto dohodou se Slováci žijící v zahraničí přihlásili k jednotnému československému státu.

Myšlenka samostatného československého státu a otázka postavení Slovenska v něm byla vyjádřena v dohodě takto:

„Predstavitelia slovenských a českých organizácií vo Spojených Štátoch, Slovenskej lígy, Českého Národného Sdruženia a Sväzu Českých Katolíkov, porokovali za prítomnosti predsedu Česko-Slovenskej Národ. Rady, prof. Masaryka, o česko-slovenskej otázke a o našich posavátných programových prejavoch a usnielsi sa následovne:

Schvaľujeme politický program usilujúci sa o spojenie Čechov a Slovákov v samostatnom štáte z Českých zemí a Slovenska.

Slovensko bude mať svoju vlastnú administratívu, svoj snem a svoje súdy.

Slovenčina bude úradným jazykom v škole, v úrade a vo verejnom živote vôbec.

Česko-slovenský štát bude republikou, jeho konštitúcia bude demokratická.

Organizácia spolupráce Čechov a Slovákov ve Spojen. Štátoch bude podľa potreby a meniacej sa situácie, pri spoločnom dorozumení, prehl'bená a upravená.

Podrobné ustanovenia o zariadení česko-slovenského štátu ponechávajú sa osvobodným Cechom a Slovákom a ich pravoplatným predstaviteľom.“³¹⁾

Jak z textu dohody vyplývá, konkretizace jejích ustanovení měla být provedena ústavou. Postavení, jaké je zde přiznáno Slovensku, však zůstalo po celou dobu trvání první československé republiky nenaplněno a otázka slovenské autonomie se stala jednou z příčin jejího zániku.

3.2. Vyvrcholení boje za samostatný československý stát

Dne 18. října 1918 vystoupil Masaryk se slavnostní deklarací nezávislosti, hlásící se k americké Deklaraci nezávislosti a odvolávající se k ideálům hlásaným Lincolnem a Wilsonem. Obecně je tato deklarace známa podle místa vyhlášení jako Deklarace washingtonská.

V této deklaraci byly vymezeny zásady uspořádání samostatného československého státu.

Masaryk zdůraznil, že Češi odmítají „zůstat déle součástí Rakousko-Uherska v jakékoliv formě,“ a to pro věrolomnost dynastie a proto, že říše se stala německou kolonií. Vycházel z historického práva (pokud se týkalo českých zemí) a z přirozeného práva (pokud se týkalo Slovenska) a požadoval vytvoření Československa, tedy spojení Čechů a Slováků v jednom státě. Zároveň se přihlásil k ideálům moderní demokracie, americkým zásadám vytyčeným prezidentem Wilsonem, zásadám „osvobozeného lidstva, skutečné rovnosti národů a vlád, jejichž veškerá spravedlivá moc vychází ze souhlasu ovládaných“. Prosadil i zásady republikanismu („československý stát bude republikou“), demokracie, svobodomyšlnosti a sociální spravedlnosti (svoboda vyznání, vědy, kultury, tisku, shromažďování, petiční právo, zrušení výsad šlechty).

V této tzv. Washingtonské deklaraci se mimo jiné uvádí: „My, Československá národní rada, uznaná vládami spojeneckými a vládou americkou za prozatímní vládu československého státu a národa... činíme toto prohlášení na základě našeho historického a přirozeného práva... Požadujeme pro Čechy právo, aby byli spojeni se svými slovenskými bratry... Nechceme zůstat součástí státu, který nemá existenčního oprávnění a který... zůstává toliko umělým, nemožným politickým útvarem.“³²⁾

Byly načrtnuty hlavní zásady ústavy Československého státu, s tím, že o jejich konečné podobě mají rozhodnout zákonitě zvolení zástupci osvobozeného a sjednoceného národa. Bylo stanoveno, že

„Československý stát bude republikou... zaručí úplnou svobodu svědomí, náboženství a vědy, literatury a umění, slova, tisku a práva shromažďovacího a petičního.“³³⁾

Dále se rozhodlo o všeobecném hlasovacím právu, o ochraně národnostních menšin, o parlamentní formě vlády. Předvídány byly i hospodářské a sociální reformy.

4. Domácí situace v druhé polovině roku 1918

V létě 1918 válka vrcholí. Rakousko-Uherská ofenzíva proti Itálii ztroskotala, neúspěšné jsou i německé výpady na západní frontě. Obě středoevropské mocnosti se hroučí. Političtí představitelé jednotlivých národů Rakouska-Uherska vystupují otevřeně proti monarchii.

Krátce po francouzském uznání Československé národní rady reorganizoval se doma Národní výbor československý, který byl dne 13. července 1918 sestaven podle výsledků posledních voleb z roku 1911. Byl ustaven jako vrcholný politický orgán, který měl vést formálně jednání s vídeňskou vládou, ale de facto byl řídicím orgánem národní revoluce a současně i základem budoucího parlamentu a vlády samostatného státu.

V čele národního výboru stáli Karel Kramář, Antonín Švehla a Václav Klobáček. Jelikož složení Národního výboru vycházelo z výsledků voleb v roce 1911, neodpovídalo vůbec skutečnému rozložení politických sympatií.

Ve svém programovém prohlášení hovoří Národní výbor o svém poslání, kterým je: „shromažďovat, pořádat a vést všechny veliké duševní, morální a hmotné síly v národě k dosažení toho, co je nejsvětějším, nezadatelným právem každého národa ... právo sebeurčení v samostatném, demokratickém státě československém s vlastní správou ve vlastním domě a pod vlastní svrchovaností“.³⁴⁾

Představitelé Národního výboru si uvědomovali, že nebude problém samostatnost vyhlásit, ale udržet, nedopustit násilnosti a krveprolití, připravit fungující státní aparát a příslušná opatření, jimiž by se přerušil styk s Vídní a Budapeští a vytvořila vlastní ekonomická základna státu.

Okamžitého a zásadního řešení si vyžadovala zejména otázka zásobování. Pod Švehlovým vedením se jí zabývala zemská hospodářská rada, která se spolu se svými pobočkami snažila zatajit a udržet doma co největší množství potravin. Národní výbor si dobře uvědomoval, že kontrola nad vývozem potravin z Čech představuje nátlakový prostředek, jímž je možné držet v šachu celou Vídeň.

Neocenitelný význam mělo, že Národní výbor uznaly i socialistické strany, které si k hájení svých požadavků vytvořily vlastní orgán –

Socialistickou radu, ale jinak daly všechny své síly a hlavně síly svých odborových organizací (zejména železničních a poštovních zaměstnanců) do služeb protirakouské akce.

Národní výbor přijal a uznal vůdčí roli zahraničního odboje vedeného Masarykem, vstoupil s ním ve styk a připravoval vše na chvíli otevřené státoporné akce.

Na konci září 1918 vydal Národní výbor spolu s Českým svazem rezoluci, ve které odmítl účast české politiky na ústavní přestavbě habsburské monarchie.

Na den 14. října 1918 byla naplánována generální stávka proti vývozu potravin ze země, kterou na pokyn Národního výboru organizovala Socialistická rada.

V souvislosti s generální stávkou se Socialistická rada pokusila o samostatný postup a v den konání generální stávky se rozhodla rozšířit leták, vyzývající k vyhlášení republiky: „Povstali jsme k samostatnosti ... prohlašujeme, že dnes tu stojíme jako vykonavatelé nové státní svrchovanosti, jako občané svobodné republiky československé.“³⁵⁾ Tento podnik však skončil fiaskem. Monarchie vydržela ještě 14 dnů – v zásadě ji však nemohlo již nic zachránit.

5. Ženevská konference

Vyústěním shody mezi domácím a zahraničním odbojem byla společná ženevská konference konaná koncem října 1918. V té době již rakouský císař a vláda natolik rezignovali, že souhlasili s odjezdem českých politiků do Švýcarska, aby se tito zde setkali se zástupci protirakouské emigrace. Představitelé monarchie ještě doufali, že se česká delegace smíří s další existencí reorganizované říše. Domácí reprezentace představovaná Karlem Kramářem, Václavem Klofáčem, Františkem Staňkem, Přemyslem Šámalem a dalšími se však připojila k politice emigrantské: „plně schvalujeme politiku a veškerou činnost, jak vojenskou, tak diplomatickou Československé národní rady, přeměňivší se v prozatímní vládu zemí československých s dočasným sídlem v Paříži, jakož i závazky, jež jménem československého národa se spojenci a spřátelenými mocnostmi učinila.“³⁶⁾

Na konferenci se v první řadě jednalo o tom, jakou vládní formu budoucí československý stát má mít. „Důležitá část jednání týkala se budoucí úpravy samostatného státu ... bylo podrobně hovořeno o formě československého státu, byla projednána otázka definitivní vlády a způsob, jakým ve chvíli kapitulace Rakouska-Uherska bude uskutečněn přechod v nový, definitivní režim československý... o formě státu – republika či monarchie – jeho konstituci a popřípadě i svazku s jinými částmi říše, o tom všem, zdálo se mi, neměla delegace při svém příchodu do Ženevy zcela jasno“³⁷⁾, tak popisuje tehdejší stav věcí Edvard Beneš.

Ženevský kongres nakonec přijal rozhodnutí o republikánské formě československého státu a konkrétním personálním obsazení vedoucích funkcí v něm. Ty měly být rozděleny mezi politiky zahraniční a domácí. Masaryk byl označen prezidentem, Beneš ministrem zahraničních věcí, Štefánek ministrem války, Rašín ministrem financí, Švehla ministrem zemědělství, Soukup ministrem spravedlnosti, atd. Bylo stanoveno, že bude 14 ministrů v čele s Karlem Kramářem jako ministerským předsedou.

Na této poradě bylo také dohodnuto, že všechny dosavadní zákony, s výjimkou ústavních, zůstávají v platnosti. Na Slovensku měly být zákony uherské nahrazeny rakouskými. V platnosti také měla zůstat veškerá válečná hospodářská ustanovení a instituce. Předpokládalo se zřízení národní banky, která by zajistila oddělení od rakousko-uherské

měny, plánována byla pozemková reforma, zestátnění zbrojního průmyslu a dolů.

Přechod moci do rukou nového státu měl být takový, aby nedošlo k sociálním otřesům. Československý stát neměl být vybudován na troskách rakouského státu, ale měl se z něj vydělit. Politici, kteří jednali v Ženevě, předpokládali, že válka skončí někdy na jaře 1919. Již během jejich schůze se však Rakousko-Uhersko rozpadlo a začala jednání o kapitulaci.

6. Poslední snahy o záchranu rakousko-uherské monarchie a rakousko-uherská kapitulace

Na sklonku léta 1918 již bylo zcela jasné, že centrální mocnosti nemohou ve válce zvítězit. Vojenská katastrofa nastala na Balkáně, kde 14. září nastoupila dohodová vojska k ofenzivě na tzv. orientální nebo-li soluňské frontě. Bulharská armáda se rozložila a 29. září 1918 uzavřelo Bulharsko příměří.

Tím byla otevřena jižní hranice rakousko-uherské monarchie a dohodové armády rychle postupují k Dunaji a Sávě, k hranicím Uherska.

Dne 3. října 1918 se Rakousko-Uhersko společně s Německem a Tureckem obrací na amerického prezidenta Wilsona s nótami, které žádají zastavení bojových akcí a jednání o míru na základě Wilsonových 14 bodů z 8. ledna 1918.

Odpověď prezidenta Wilsona z 19. října 1918 na rakousko-uherskou nótu byla zdrcující. Odmítl jednat na základě bodu 10 ze dne 8. ledna 1918, protože mezitím „vláda Spojených států uznala, že existuje válečný stav mezi Čecho-Slováky a Německým a Rakousko-Uherským císařstvím a že Česko-Slovenská národní rada je válčící stranou de facto, vybavenou náležitou autoritou řídit vojenské a politické záležitosti Čecho-Slováků. Uznala také v nejšířší míře aspirace Jihoslovanů na svobodu. Prezident proto už nemůže uznat pouhou autonomii těchto národů jako základnu míru, a musí žádat, aby tyto národy, nikoliv on, posoudily, jaké činy rakousko-uherské vlády uspokojí jejich aspirace a představu práv a úředu jako členů rodiny národů.“

Posledním pokusem o záchranu monarchie byl manifest císaře Karla I. ze 16. října 1918, ve kterém císař sliboval federalizaci říše. Manifest začíná slovy „Mým věrným národům rakouským!“ a mimo jiné se v něm praví, že „strašlivé zápolení světové války stálo dosud v cestě dílu míru. Hrdinství a věrnost, obětavé snášení nouze a strádání slavně obhájily vlast v této těžké době. Kruté oběti války musily zabezpečiti nám čestný mír, na jehož prahu dnes s pomocí Boží stojíme. Nyní nutno bez váhání přikročit k novému budování vlasti na jejich přirozených a tudíž nejspolehlivějších základech. Přání rakouských národů jest při tom pečlivě uvést ve vzájemný soulad a uskutečniti jejich splnění. Jsem odhodlán provésti toto dílo za svobodné součinnosti Mých národů v duchu oněch zásad, které za své přijali spojení mocnářové v nabídce

mírové. Rakousko se má stát, jako tomu chtějí jeho národové, státem spolkovým, v něm každý národní kmen tvoří svůj vlastní státní útvar na území, jež obývá... Tato nová úprava, která se nijak nedotýká celistvosti zemí svaté koruny uherské, má zabezpečiti každému jednotlivému státu národnímu jeho samostatnost; úprava tato bude však také účinně chrániti zájmy společné a uplatňovati je všude tam, kde společenství je životní potřebou jednotlivých státních útvarů. ... Až do té doby, kdy tato přeměna bude zákonnou cestou dokonána, zůstávají dosavadní zařízení k ochraně obecných zájmů nezměněna. Mé vládě jest uloženo připraviti bez odkladu veškeré práce k novému vybudování Rakouska. K národům, na jejichž sebeurčení bude spočívat nová říše, obrací se Můj hlas, aby spolupůsobili na tomto velkém díle prostřednictvím národních rad, kteréž – utvořeny z říšských poslanců každého národa – mají uplatniti zájmy národa ve vzájemném poměru, jakož i ve styku s mou vládou."

Manifest byl publikován ve zvláštním vydání Wiener Zeitung dne 17. října 1918. Přišel však pozdě, neboť za samostatné České země v tu dobu již bojovaly tisíce legionářů na všech frontách světové války, existovala prozatímní československá vláda v čele s T.G.Masarykem a vyhlášení samostatného československého státu na jeho území již bylo pouze otázkou času.

Dne 27. října 1918 přijímá Rakousko-Uhersko podmínky amerického prezidenta Wilsona, ministr zahraničí Andrassy napsal poslední rakousko-uherskou nótu, která se rovnala úplné kapitulaci. Rakousko-Uhersko přijalo všechny Wilsonovy podmínky a uznalo i práva Čechoslováků a Jihoslovanů deklarovaná Wilsonem. „Odpovídajíc na nótu pana presidenta Wilsona z 18. t.m. zaslanou vládě Rakouska-Uherska ... rakousko-uherská vláda ... souhlasí ... s jeho názorem ... o právech národů rakousko-uherských, zejména o právech Čechoslováků a Jihoslovanů ...".³⁸⁾

Rakousko-Uhersko okamžitě požádalo o příměří, které bylo 2. listopadu dohodnuto, následujícího dne podepsáno a 4. listopadu 1918 vstoupilo v platnost. Tím byla dokonána porážka rakousko-uherské monarchie, státního útvaru, který v tomto okamžiku již de facto neexistoval.

7. Vývoj situace na Slovensku v letech 1914 – 1918

7.1. Situace na Slovensku na počátku války

Stav slovenského národa na počátku dvacátého století byl velmi kritický. Už v roce 1875 byly zrušeny poslední slovenské střední školy a univerzitu v moderním slova smyslu Slováci nikdy neměli. Ze tří tisíc obecných škol jich zbylo v roce 1910 jen 482 a v roce 1917 už jen 265. Ale i v nich se muselo 19 hodin týdně učit v maďarštině. Města na Slovensku se poněmčila či pomadžarštila – jen jejich rolnické okolí zůstávalo slovenské, ale šlo tu spíše o komunikační řeč venkovanů. V Podunají se rychle maďarizoval i venkov.

Česká zkušenost ukázala, že národní obrození není možné bez literatury, časopisů, dějin a vůle zvládnout a rozvíjet kulturu, umění a vědy v rodném jazyce, avšak ani bez spolků a vlastenecké obětavosti.

Zesílený maďarizační tlak po rakousko-uherském vyrovnání potlačil jiskérky počínajícího národního probuzení. Slovenský život se uchoval zejména v turčianské oblasti a kolem slovenských far na severním, západním a středním Slovensku.

Před rokem 1910 neexistoval ani jeden slovensky psaný deník a ve slovenštině vycházelo jen 1 procento jiných časopisů. Z 30 tisíc státních zaměstnanců na Slovensku se ke slovenské řeči hlásilo pouhých 2 tisíce.

Slovenských národních aktivistů bylo jen pár. „Bolo nás tak málo,“, píše Vavro Šrobár ve svých pamětech, „že sme sa temer všetci znali osobne.“

Silná maďarizace a hospodářská zaostalost tedy byly dva největší problémy, se kterými se země potýkala. Důležitější než program reorganizace habsburské říše byla pro slovenskou politiku záchrana a znovuvybudování školství a boj o holou existenci.

Slovenská politická reprezentace byla orientována prorakousky. Jediná samostatně existující slovenská politická strana Slovenská národní strana vydala začátkem srpna 1914 prohlášení, ve kterém ubezpečila uherskou vládu o své loajálnosti. Poté, aby předešla perzekuci, svoji činnost pozastavila. Stejně tak ani slovenská pobočka sociálně demokratické strany neměla ani protiválečný ani protimaďarský program.

Česká veřejnost měla o Slovensku jen mlhavé představy. Uhry byly v podstatě jiným státem a slovenská politika téměř neexistovala. Česko – slovenské styky byly malé, resp. téměř žádné.

7.2. Začlenění Slovenska do českého politického programu

Připojení Slovenska k českému státu bylo pro český politický program něco úplně nového. Zcela bez návaznosti na dosavadní vývoj české politiky a na poslední chvíli se dostalo do prohlášení Českého Svazu ze dne 30. května 1917. Toto rozšíření českého politického programu vyvolalo různé reakce, neboť byly i politické kruhy, které připojení Slovenska nechtěly. Bylo to pochopitelné, neboť císař podporoval ústavní přestavbu Předlitavska, tytéž snahy ovšem neměl, co se týče Uherska. Zde lpěl na svých závazcích převzatých uherskou korunovací. A tak začlenění Slovenska do českého programu jeví se jako brzdicí článek.

Oficiální česká politika však požadavek připojení Slovenska k českým zemím do svého programu začlenila.

Rozšíření českého politického programu o otázku Slovenska vyvolalo řadu problémů. Bylo nutno dále uvažovat o kvantitativně zcela jiném státním útvaru, v obou zemích byly jiné ekonomické, politické, kulturní a sociální předpoklady a najít optimální společné řešení nebylo jednoduché. V různých úvahách, člancích a prohlášeních se začíná vedle termínu „český“ objevovat termín „československý“ a problém Slovenska je často redukován na problém jazykový. Nikdo se ale již nezabýval tím, jaké by bylo státoprávní postavení Slovenska v československém státě, nikdo vážně neuvažoval o federativním uspořádání či alespoň respektování slovenských specifik. Tato nedůslednost později vyústila do spousty problémů, se kterými se první republika potýkala.

K určitému oživení politického života na Slovensku dochází pod vlivem ruských revolucí. Sympatie získává požadavek míru a princip sebeurčení národů. Významným mezníkem v národně osvobozovacím boji byly oslavy 1. máje 1918 v Liptovském Mikuláši. Ze shromáždění vyšla rezoluce, která žádala realizaci práva slovenského národa na sebeurčení.

Koncem května 1918 se poprvé za války sešla Slovenská národní strana a vyslovila se pro sebeurčení slovenského národa a pro společný stát, který měl zahrnovat Čechy, Moravu, Slezsko a Slovensko.

Tím byl dán podklad československé zahraniční akci k doložení vůle Slováků spojit se s Čechy v jednom státě.

7.3. Slovenský zahraniční odboj

V zahraničním odboji, pokud jde o otázku společného státu, byla situace odlišná od té na Slovensku. Již koncem října 1915 byl poprvé formulován požadavek jednoho státu. Organizace amerických Čechů a Slováků České národní sdružení a Slovenská liga podepsali v Clevelandu dohodu, ve které se kromě samostatnosti českých zemí a Slovenska usnesli také na spojení „Českého a Slovenského národa vo federativním svázku štátov s úplnou národnou autonómiou Slovenska, s vlastným sněmom, s vlastnou štátnou správou, úplnou kulturnou slobodou...“.³⁹⁾

Vznik společného státu a autonomní postavení Slovenska s vlastní administrativou a legislativou bylo požadováno také v Pittsburské dohodě, uzavřené dne 31. května 1918. Společný stát vznikl, autonomii však Slovensko nikdy nezískalo. V období problémů mezi Čechy a Slováky pak bylo často poukazováno na tyto dvě dohody a jejich nedodržená ustanovení.

8. Vyhlášení samostatného státu

8.1. 28. říjen 1918

Zatímco v Ženevě probíhala konference předních politických představitelů českého národa, dostaly události v Rakousko-Uhersku rychlý spád a dne 28. října 1918 došlo v Praze k vyhlášení samostatného československého státu.

Národní výbor převzal pod svou kontrolu hlavní zásobovací centrálu, Obilní ústav a další státní úřady včetně místodržitelství.

V odpoledních hodinách dne 28. října 1918 byla na Václavském náměstí oficiálně vyhlášena samostatnost.

Prvním a nejdůležitějším úkolem Národního výboru bylo zajistit klidné a mírové převzetí moci, tak aby nedošlo ke srážkám a krveprolití. Již v prvních projevech oznamujících vznik samostatného státu apelují představitelé Národního výboru na zachování klidu, když např. František Soukup ve svém projevu uvádí: „Národní výbor stojí nyní před vámi jako vykonavatel vůle celého národa, jako vaše vláda... Věříme, že za Národním výborem budete státi jako jedna jediná hradba ze žuly a železa. V této svaté chvíli, jaká v dějinách národa nemá sobě rovné, má k vám Národní výbor je jednu prosbu: Zachovejte všude pořádek a klid! Necht' se nezvedne jediná ruka československá k nijakému aktu násilí... Necht' velebnost chvíle této, kdy národ po třech stech letech znovu povstává k svobodě, není poskvrněna ani jediným projevem lidské vášně, odplaty a zloby.“⁴⁰⁾

Dalším ze stěžejních úkolů, které stály před Národním výborem bylo zajistit kontinuitu mezi starou a novou státní mocí.

Ještě dne 28. října 1918 přijala v Praze přítomná část předsednictva Národního výboru – Antonín Švehla, František Soukup, Jiří Stříbrný, Alois Rašín a Vavro Šrobár (zvaní proto též „Mužové 28. října“) zákon o vzniku samostatného československého státu, jehož autorem byl Alois Rašín.

Byl prohlášen samostatný stát, ne však sesazení Habsburků a vytvoření republiky. Naskytá se otázka: proč ? Jaroslav Werstadt ve své knize Den osvobození uvádí, že na tuto otázku odpovídá první zákon

„poukazem, že stanovití státní formu náleží do kompetence Národního shromáždění a zahraniční Československé národní rady a ... v Praze nebyla jistota, nemá-li Československá národní rada za hranicemi nějakých závazků v otázce dynastie“. ⁴¹⁾

Československá národní rada však žádné závazky monarchistického státu neměla.

8.2. Zákon o zřízení samostatného státu československého

První konkrétní práce na případech ústavních dokumentů samostatného československého státu jsou datovány z období května – září 1918. Za účelem jejich vypracování byl vytvořen přípravný výbor, který připravil dva základní návrhy. Prvním byl návrh hospodářského zákona, jehož autorem byl J. Preiss, čelný představitel politického života. Tento zákon měl zabezpečit úpravu samostatného hospodářství a měny v novém státě.

Druhým byl návrh politického zákona, jehož autorem byl F. Pantíček a jehož úkolem bylo zabezpečit tímto alespoň provizorní ústavní listinu.

V obou případech se jednalo o předběžné návrhy, které vzhledem k rychlému vývoji revoluční situace v říjnu 1918 nemohly být použity jako ústavně právní normy a proto dne 28. října 1918 přijal Národní výbor zákon o vzniku samostatného československého státu.

Autorem tohoto zákona byl Alois Rašín a tomuto zákonu se říká též recepční zákon, neboť na jeho základě byl přejet do československého práva (recipován) dosavadní rakousko-uherský právní řád a více méně i dosavadní správní organizace.

Forma státu byla ponechána dohodě Národního výboru s exilovou reprezentací.

Zákon byl veřejně vyhlášen 28. října 1918 v denním tisku i na plakátech. Publikován ve sbírce zákonů byl dne 6. listopadu 1918 jako zákon číslo 11/1918 Sb. z. a n. Znění veřejně vyhlášené a znění v původním konceptu psaném rukou Aloise Rašína se liší od publikovaného znění ve Sbírce zákonů v člancích 1 a 5.

Tento zákon Národního výboru se stal počátkem československého právního řádu a byl označen za první československou ústavu. Zakládá československou státnost. Všechny československé právní normy odvozují svou platnost od tohoto zákona.

Národní výbor, jemuž se měly podříditi všechny správní orgány, v sobě zahrnoval jak nejvyšší exekutivní moc, tak i moc legislativní spočívající v přijímání prvních československých zákonů a nařízení. Práci Národního výboru řídilo jeho předsednictvo, které se tak stalo de facto československou vládou, zatímco roli zákonodárského orgánu hrálo plénum Národního výboru.

Zákon obsahuje prohlášení a pět článků. V článku 1 se konstatovalo, že státní formu československého státu určí Národní shromáždění ve srozumění s Československou národní radou v Paříži a dále, že Národní výbor je orgánem jednomyslné vůle národa.

V článku 2 a článku 3 bylo stanoveno, že dosavadní (tj. rakouské) zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají v platnosti a že všechny úřady jsou podřízeny Národnímu výboru a jednají podle těchto zákonů a nařízení.

Zákon recipoval, tedy vytvořil, právní řád československý z právního řádu rakouského a uherského, a to formátově i obsahově. Tím byla zachována i kontinuita mezi starým a novým právním řádem.

8.3. Martinská deklarace

Slovenská politická aktivita na sklonku války vzešla z iniciativy Slovenské národní strany. Na tajné poradě v Turčianskom Sv. Martině v květnu 1918, které se účastnili i představitelé dalších politických proudů, se vyslovili slovenští politikové pro utvoření československého státu.

Na další z porad v Pešti se zástupci Slovenské národní strany usnesli svolat poradou všech slovenských vlastenců, kterou svolal Martin Dula na 30. října 1918 opět do Turčianského Sv. Martina. Cílem bylo ustanovit společný slovenský politický komitét, jehož název zněl Slovenská národní rada.

Dne 30. října 1918 se v Turčianském Sv. Martině sešlo v budově Tatrabanky přes 200 slovenských politických představitelů. Nejdříve byla ustavena Slovenská národní rada v čele s Matúšem Dulou, předsedou Slovenské národní strany.

Na tomto svém prvním veřejném zasedání přijala Slovenská národní rada návrh deklarace evangelického faráře Samuela Zocha, ve které přerušila státní svazek s Maďarskem a přihlásila se k ideji čechoslovákismu, když vyhlásila, že „ ... v mene česko-slovenského národa, bývajúceho v hraniciach Uhorska, je jedine ona oprávnená hovoriť a konať... Slovensky národ je čiastka i rečovo i kultúrno-historicky jednotného česko-slovenského národa.“

Maďarská vláda nezakročila proti tomuto prohlášení, které bylo jasně namířeno proti celistvosti království svatoštěpánské koruny, ze dvou důvodů. Prvním byla nepřehledná situace v Budapešti, kde se teprve tvořila nová vláda. Druhým a závažnějším důvodem byla skutečnost, že nový předseda vlády, dlouholetý představitel demokratické opozice v uherském parlamentě, hrabě M. Károlyi, chtěl zachovat celistvost Uher jinými cestami, mj. sliby autonomie pro Slovensko.

Maďarská Károlyiho vláda tedy na deklaraci reagovala formálním souhlasem, ale i stanoviskem, že tuto otázku musí rozhodnout mírové smlouvy. Doufala zřejmě v plebiscit. Věřila, že by vyhrála anebo přinejhorším získala takovou hraniční čáru na jihu Slovenska, která by jí zachovala nejúrodnější a nejvíce maďarizované oblasti.

IV. PRVNÍ LÉTA EXISTENCE SAMOSTATNÉHO ČESKOSLOVENSKÉHO STÁTU

1. Období bezprostředně následující po vyhlášení samostatného státu

Den 28. říjen 1918 je bezesporu významným dnem, dnem, kdy počínají dějiny československého státu. Tento den ale neznamenal ještě skutečné převzetí moci.

To pokračovalo dalšího dne přebíráním policejního ředitelství, vrchního zemského soudu, státního zastupitelství a snahou o zorganizování českého vojska v Praze hlavně ze sokolů, pod vedením Josefa Scheinera, starosty České obce sokolské.

Mezitím živelně probíhalo vytváření národních výborů v českých zemích mimo Prahu.

První dny nového státu přinesly hektickou politickou, správní diplomatickou a normotvornou činnost budující základy nové československé státní moci.

První neurčité zprávy o převratu v Praze dorazily do Ženevy dne 30. října. Čeští delegáti podepsali následujícího dne prohlášení, schvalující všechny kroky prozatímní československé vlády a vyhlášení samostatného státu v republikánské formě:

„ Představitelé československého národa prohlašují ... kategoricky, že není a nebude již žádného svazku mezi národem a dynastií Habsburků ... zástupci jeho obracejí se tímto slavnostním rozhodnutím ke všem spojeneckým zemím i vládě Spojených států amerických, opírajíce se o vznešený princip spravedlnosti a moderní demokracie, tj. o právo sebeurčení národů, a poukazují na nezbytnou nutnost utvoření nového politického řádu ve střední Evropě, který navždy zabrání Němcům a Maďarům znovu prováděti jejich dřívější politiku, jež přivedla Evropu do nynější katastrofy.“⁴²⁾

Ačkoliv v zásadě československý stát přejímal rakouské a uherské právo a správní organizaci, nejvyšší ústavní orgány pro oblast zákonodárné, výkonné a soudní moci musely být vytvořeny nově.

Všechny tyto orgány československého státu vznikaly v prvních dnech po vyhlášení Československa zákonodárnou činností Národního výboru.

Nejprve byly zřízeny Nejvyšší správní úřady (označované tak namísto příliš „rakouského“ a údajně monarchistického pojmu ministerstva) nového státu, a to na základě zákona Národního výboru číslo 2/1918 Sb. Z. a n. ze dne 2. listopadu 1918.

Takto byly zřízeny Nejvyšší správní úřady k „obstarávání nejvyšší správy státní“ pro resorty vnitra, národní obrany, financí, spravedlnosti, vyučování a národní osvěty, průmyslu, obchodu a živností, dopravy, veřejných prací, zemědělství, sociální péče a veřejného zdravotnictví.

Velmi záhy se však československý stát vrátil k tradičnímu označování nejvyšších správních úřadů jako ministerstev a jejich „správců“ jako ministrů.

Původní soustava dvanácti nejvyšších správních úřadů byla doplňována podle aktuální potřeby správy státu, a tak například již 5. listopadu 1918 bylo zřízeno ministerstvo pro zásobování lidu, 13. listopadu 1918 přibylo ministerstvo pošt, telegrafů a telefonů a dne 22. července 1919 pak ministerstvo pro sjednocení zákonodárství a organizace správní (nazývané též ministerstvem „unifikací“).

Vedení Národního výboru přebíralo moc v zemi, sokolové spontánně vytvářeli dobrovolnické oddíly, ve městech vznikaly místní národní výbory, které přebíraly moc. Čeští železniční a poštovní úředníci převzali dopravu a spoje, většina okresních hejtmanů a jiných úřadů přešla dobrovolně pod autoritu nového státu.

2. Vyhlášení republiky a prozatímní ústava

Národní výbor československý měl zákonodárnou i výkonnou moc a dá se říci, že plnil funkci jakési dočasné vlády, dokud oficiálně Dohodou uznaná vláda pobývala v zahraničí.

Národní výbor československý vydal do 14. listopadu 1918 17 zákonů a již 30. října rozhodl o rozšíření počtu svých členů opět na základě volebního klíče z roku 1911 formou volby uvnitř jednotlivých politických stran.

To se týkalo ovšem pouze českých politických stran, s Němci a Maďary se v národním shromáždění nepočítalo vůbec a Slováky mělo zastupovat 40 poslanců, což ovšem ani zdaleka neodpovídalo počtu obyvatelstva.

Uskutečněním rozhodnutí ze dne 30. října (rozhodnutí o rozšíření počtu členů Národního výboru) a kooptací 40 zástupců Slovenska tak vzniklo revoluční Národní shromáždění československé, které mělo 256 členů.

Republikou byl náš stát vyhlášen na první schůzi revolučního Národního shromáždění konané dne 14. listopadu 1918 v Praze. Tato schůze se konala v Thunovském paláci, sídle bývalého českého zemského sněmu. První schůzi řídil Karel Kramář, dosavadní předseda Národního výboru. Z moci revoluce prohlásil habsbursko-lotrinskou dynastii za sesazenou z českého trůnu a za státní formu vyhlásil republiku.

Na tomto zasedání byl zvolen T.G. Masaryk prezidentem republiky, sociální demokrat František Tomášek předsedou revolučního Národního shromáždění, Karel Kramář předsedou vlády. Kromě posledně jmenovaného bylo rovněž zvoleno i šestnáct členů jeho vlády.

Den před prvním zasedáním revolučního Národního shromáždění, tedy dne 13. listopadu 1918 byla vyhlášena prozatímní ústava, která byla vyhlášena jako zákon číslo 37/1918 Sb. z. a n.

Tento ústavní dokument se stal právním základem pro vznik Národního shromáždění, jež se utvořilo rozšířením Národního výboru, tak, jak je shora popsáno.

Přestože byla prozatímní ústava připravena velmi rychle, lze říci, že obsahovala již základy pozdějšího ústavního systému.

Prozatímní ústava zakotvila soustavu nejvyšších státních orgánů, způsob jejich tvoření, pravomoc a strukturu a vzájemné vztahy mezi nimi a tím rovněž stanovila formu vlády republiky.

Prozatímní ústava byla přijata dne 13. listopadu 1918 a následným dnem byla ukončena činnost Národního výboru a přestaly existovat zemské sněmy jako zákonodárné orgány.

Nejvyššími státními orgány se stalo Národní shromáždění, prezident a vláda.

V ustanovení § 1 prozatímní ústavy je uvedeno, že Národní výbor se rozšiřuje na 256 členů způsobem a dle klíče, jak vznikl Národní výbor. Tento sbor nazývá se Národní shromáždění. V Praxi byli členové Národního shromáždění vybíráni vedením politických stran a tím byl vytvořen určitý princip pro další období, totiž, že poslanecký mandát je úzce spjat s politickou stranou, že je jakoby zvláštním majetkem strany.

Lze tedy říci, že Národní shromáždění nevzniklo typickou demokratickou cestou, tj. volbami lidu. Jednalo se o revoluční období, kdy Národní výbor jako reprezentant českých politických stran jednal z vůle lidu a jeho činnost byla českým lidem akceptována (navíc zde byl i souhlas dohodových států při ukončení první světové války).

Prozatímní ústava svěřuje Národnímu shromáždění pravomoc zákonodárnou i dozorčí nad mocí výkonnou, a to do doby, kdy podle ústavy se ustaví a sejde sněmovna vzešlá z voleb.

Spolu s oprávněním volit prezidenta, předsedu a členy vlády, získalo Národní shromáždění rozsáhlé pravomoci. V § 6 prozatímní ústavy byl upraven způsob usnášení se, kdy Národní shromáždění bylo schopno se usnášet, byla-li přítomna alespoň jedna třetina poslanců. Ve stanovených případech alespoň dvě třetiny poslanců a toto vyšší kvórum již odlišuje v podstatě přijímání ústavních zákonů od zákonů obyčejných.

V §§ 7 – 12 je zakotvena úprava postavení prezidenta republiky, jako hlavy státu a to jen s nejzákladnějšími pravomocemi. Volba prezidenta příslušela Národnímu shromáždění za přítomnosti dvou třetin

poslanců a ke zvolení bylo potřeba dvoutřetinové většiny přítomných poslanců. Obdobně jako u Národního shromáždění bylo stanoveno, že úřad prezidenta trvá až do doby, kdy podle ústavy bude hlava státu zvolena.

Ke všem vládním úkonům, které prezident vykonává je nutný spolupodpis příslušného člena vlády.

V § 11 je rovněž již upraveno prezidentovo právo veta zákonům přijatým Národním shromážděním, kdy prezident má právo takový zákon vrátit k novému projednání do osmi dnů po usnesení Národního shromáždění.

Moc výkonná a nařizovací náleží sedmnáctičlenné vládě, jejíž členy volí Národní shromáždění a tomu je také vláda odpovědna.

Pro zajímavost lze upozornit na ustanovení § 15 prozatímní ústavy, kde je řešena otázka střetu zájmů člena vlády, když se mu zakazuje účast ve správních či dozorčích radách akciových společností a funkce jednatele společnosti s ručením omezeným.

Důležitým je dále i ustanovení § 20 prozatímní ústavy, podle kterého všechny akty moci výkonné a nařizovací provedené Národním výborem se schvalují.

První vláda byla nazývána vládou všenárodní koalice, neboť se na její činnosti podílely v podstatě všechny české relevantní politické síly.

Hlavním úkolem Národního shromáždění bylo zabezpečit fungování státu a vypracovat ústavu, na jejímž základě měly být provedeny volby do demokratického zastupitelského sboru.

Lze říci, že prozatímní ústava měla již charakteristické rysy novodobých ústavních úprav. Byla zde již koncipována teorie dělby moci a na ni navazující vznik nejvyšších orgánů státní moci a i když zatím ve svém textu nijak neupravila moc soudní, významným způsobem přispěla k přechodu na nové státní zřízení.

Nedlouho po zahájení činnosti Národního shromáždění podali vedoucí činitelé tzv. jednotného slovenského klubu požadavek, aby byl počet členů Národního shromáždění rozšířen, protože „ ... Pri počte

štyridsať poslancov nemožu byť zastúpené všetky vážnejšie triedy, strany, vrstvy Slovenska ... „⁴³⁾

Proto byla v roce 1919 přijata novela prozatímní ústavy pod číslem 138 Sb. Z. a n., která zvýšila počet poslanců Národního shromáždění na 270, a to ve prospěch slovenských zástupců.

V roce 1919 byla přijata ještě jedna, a to mnohem zásadnější novela prozatímní ústavy, která byla přijata pod číslem 271 Sb. Z. a n. a podstatně rozšířila pravomoci prezidenta republiky.

Podle původní úpravy obsažené v ustanovení § 14 prozatímní ústavy, vládu volí Národní shromáždění, což byla úprava poměrně netypická a v našich dalších ústavách se poté již nikdy nevyskytovala.

V důvodové zprávě k vládnímu návrhu zákona, kterým se mění prozatímní ústava, je k tomuto uvedeno:

„ Prozatímní ústava neřeší mnohých otázek, z nichž některé naléhají na bezodkladnou úpravu. Mezi ně patří otázka, je-li vhodné i nadále ponechat Národnímu shromáždění právo voliti ze svého středu členy vlády, či nemělo-li by se právo to přenést na hlavu státu presidenta republiky a současně řešiti některé otázky další s tím související.

Vláda má za to, že by president republiky měl povolán býti k tomu, aby jmenoval členy vlády.

O otázkách, které se tu vyskytují, bylo ve státech s delšími tradicemi republikánskými mnoho uvažováno, jak v teorii, tak v praxi. Jde tu o dvě principiální otázky: jaké má býti postavení presidenta republiky k parlamentu a jaké má býti postavení presidenta k vládě, tj. ministrům.

Vládní návrh vychází z názoru, že z důvodů ryze věcných president naší republiky by měl býti vypraven nositelstvím moci výkonné a vládní asi po vzoru francouzském a že by z toho důvodu měl býti pověřen podstatným důsledkem tohoto nositelství, tj. pravomoci jmenovati členy vlády, kteří by za své zodpovědnosti vedli vládní záležitosti.“

Prezident tedy získal právo jmenovat a odvolat vládu (tím byla zrušena úprava volby vlády Národním shromážděním) a dále získal právo být přítomen schůzím vlády a dokonce předsedat těmto schůzím.

U práva veta došlo ke změně v tom, že k projednání vráceného zákona byla nutná přítomnost nadpoloviční většiny poslanců.

Novelizací též došlo k ustanovení funkce náměstka prezidenta, kterého mělo volit Národní shromáždění v případě nemoci prezidenta, která trvá déle než 1 měsíc. Obdobně tato funkce byla zakotvena i v ústavě z roku 1920, nebyla však nikdy obsazena.

Novelou bylo rovněž vypuštěno stanovení počtu sedmnáctičlenné vlády, přičemž napříště již prezident, na návrh předsedy vlády, jmenuje v potřebném počtu členy vlády a stanoví jim jednotlivé resorty, za které tito odpovídají.

Rozšířením pravomocí prezidenta samozřejmě došlo ke zmenšení pravomocí Národního shromáždění.

3. Zákony k provedení prozatímní ústavy

K provedení prozatímní ústavy byla vydána celá řada právních norem, přičemž na tomto místě považuji za nutné zmínit se o dvou z nich, které považuji za nejdůležitější:

Především se jedná o zákon číslo 35/1918 Sb. z. a n. ze dne 9. listopadu 1918 – o osobní nedotknutelnosti (imunitě) členů Národního shromáždění.

Tímto zákonem byla stanovena imunita členů Národního shromáždění.

V ustanovení § 1 je zakotvena ochrana za hlasování v Národním shromáždění. Člen nemůže být stíhán pro své hlasování v Národním shromáždění nebo v jeho komisích a za své výroky tam učiněné podléhá jen disciplinární moci Národního shromáždění. Jde o tzv. osobní neodpovědnost za činy úřední.

V ustanovení § 2 a § 3 je zakotvena tzv. osobní nedotknutelnost za činy neúřední. Poslance bylo možno trestně a disciplinárně stíhat jen se souhlasem sněmovny, odepřela-li jej, trestní stíhání byla navždy vyloučeno.

Při dopadení a zatčení člena Národního shromáždění při samotném trestném činu byl bezpečnostní úřad nebo soud povinen to ihned oznámit předsedovi Národního shromáždění. Nedalo-li Národní shromáždění do čtrnácti dnů ode dne zatčení souhlas k další vazbě, vazba byla ukončena.

V ustanovení § 4 je potom zakotveno další oprávnění v rámci imunity, a to právo člena Národního shromáždění odepřít svědectví o věcech, jež mu byly jako členu Národního shromáždění svěřeny.

Druhým důležitým zákonem přijatým k realizaci prozatímní ústavy byl zákon číslo 36/1918 Sb. z. a n. ze dne 9. listopadu 1918, zákon o jednacím řádu Národního shromáždění.

Jde o poměrně podrobnou úpravu činnosti zastupitelského orgánu obsahující celkem 88 paragrafů. Zákon upravil základní skutečnosti nutné pro jednání Národního shromáždění a vytyčil principy srovnatelné i se současnými úpravami jednacích řádů.

4. Zákon o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku

Zvláštní způsob připojení Slovenska k československému státu se promítl i do organizace vlády, neboť dne 10. prosince 1918 byl přijat zákon číslo 64/1918 Sb. Z. a n., o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku.

Ustanovení § 1 tohoto zákona upravuje způsob převzetí moci na Slovensku, když stanoví, že uherské zákony a nařízení o zastoupení na uherském sněmu se zrušují a všechny městské a obecní výbory se rozpustí a jejich pravomoc přejde na komise, zmocněncem vlády ustanovené.

V ustanovení § 3 se konstatuje, že na Slovensku se úřaduje slovenským jazykem. O právu užívat jiné řeči bude vydáno zvláštní nařízení.

V ustanovení § 14 je uvedeno, že provedením tohoto zákona pověřuje se vláda Československé republiky. Vláda má právo, dáti některému svému členu plnou moc, aby vydával nařízení a konal vše na udržení pořádku, na konsolidování poměrů a na zabezpečení řádného státního života. K platnosti jím vydaných nařízení stačí jeho podpis.

Prvním ministrem s plnou mocí pro Slovensko se stal lékař Vavro Šrobár.

5. Boj o územní celistvost nového státu

Pro vytváření státu je vždy důležitá otázka jeho hranic. Tato otázka postavila jak český národ, tak pražskou vládu před skutečnost, že německý národ v pohraničí se do tohoto nového státu začlenit nehodlá a ani uherská vláda nemá v úmyslu předat nově vzniklému československému státu území Slovenska.

5.1. Německé snahy o odtržení

Němci z Čech, Moravy a Slezska se již před první světovou válkou začali nazývat sudetští Němci a už za války se ostře stavěli proti snahám o ustanovení samostatného národního československého státu.

Jejich poslanci usilovali o vytvoření samostatných provincií z území, obývaných většinou německého obyvatelstva, a po vyhlášení Rakouské republiky i o jejich připojení k této zemi. Spád událostí urychlilo vyhlášení Československé republiky dne 28. října 1918.

Hned následujícího dne se němečtí poslanci ve Vídni usnesli, že na základě práva na sebeurčení národů vyhlásují v německy osídlených krajích severních Čech samostatnou provincii Deutschböhmen.

Byla přijata proklamace, která měla být odeslána do Prahy, na mírovou konferenci do Paříže, ale především americkému prezidentu Wilsonovi, od něhož si sudetští Němci slibovali své právo na sebeurčení.

„My poslanci, zvolení německým národem v Čechách na základě všeobecného a rovného práva hlasovacího,“ pravilo se v ní, „sjednotili jsme se na tomto předběžném zemském shromáždění, abychom na základě obecně uznaného sebeurčovacího práva národů a na základě usnesení německo-rakouského Národního shromáždění zřídili ve svých obvodech řádnou správu, a tím svůj národ uchránili před cizí vládou a hospodářskou bídou“.

Zemské shromáždění prohlašuje ve jménu národa a území, jež zastupuje, že německé Čechy (Deutschböhmen) jsou svéprávnou provincií státu německého Rakouska a že až do konečné úpravy ústavy uznává za svůj jediný a nejvyšší orgán zákonodárný německo-rakouské Národní shromáždění, jež se utvořilo dne 21. října 1918 v zemském

sněmu ve Vídni a jehož usnesení jsou bezvýhradně závazná pro lid a pro území, jež tento zemský sněm zastupuje."

Do čela provizorní zemské vlády se sídlem v Liberci byl postaven R.Pacher, po několika dnech potom R.Lodgmann von Auen.

Národní shromáždění Rakouské republiky zaslalo dne 30. října 1918 zvláštní telegram prezidentu Wilsonovi, v němž se konstatovalo: „Jsme přesvědčeni, že odmítnete podle zásad, jež jste vyhlásil, aby půl čtvrtá miliónu Němců bylo proti své vůli podrobena českému státu.“

Stejného dne schválilo Národní shromáždění Rakouské republiky vytvoření provincie Deutschböhmen i o něco později vyhlášených provincií Sudetenland, Deutschsüdmähren a Böhmerwaldgau.

Čtyři samostatné německé provincie v Čechách a na Moravě měly mít celkem 26 000 km² a více než 3 milióny obyvatel. Území od Všerubského průsmyku k broumovskému výběžku, od severních hranic Čech až k Dobřanům a Liticím u Plzně, od hranic až k Štětí na Labi mělo být součástí Deutschböhmen. Orlické hory, Lanškroun, Králíky, celou severní Moravu až k Olomouci a Opavsko zahrnoval Sudetenland. Na Šumavě a v celých jihozápadních Čechách se měla rozkládat Böhmerwaldgau. Jižní Morava, Znojensko, Mikulovsko, ale také Břeclav, Hustopeče, Dačice, Moravské Budějovice a Moravský Krumlov se měly stát Deutschsüdmähren.

Dne 22. listopadu 1918 schválilo Národní shromáždění Rakouské republiky zákon, jímž se všechna tato území a navíc ještě Brno, Jihlava a Olomouc stávají součástí německého Rakouska. Tentýž den začala zemská vláda Deutschböhmen vydávat svůj úřední list a o několik dní později vyšel v tomto úředním listě jmenný seznam všech obcí a okresů „německých Čech“.

Na území „německých provincií v Čechách a na Moravě“ byly vysáány volby, zřízeny vlastní soudy, prokuratury, školská správa a samozřejmě vojenské jednotky vedené bývalými c.k. důstojníky německé národnosti.

Byla to zvláštní situace, když vedle sebe mnohdy existovaly německé a české instituce, německé a české posádky, německá a česká policie. Samozřejmě docházelo i ke střetům, byli i mrtví a ranění.

Možnost německého sebeurčení v českém pohraničí však byla nereálná. Připojení k Rakousku by bylo z geograficko-komunikačních i ekonomických důvodů nemyslitelné i tehdy, kdyby s ním měla Dohoda ochotu souhlasit. Podobně nebylo možné připojení k Německu, jelikož tomu chtěli dohodoví vítězové spíše brát než dávat.

Pro německé politiky těchto oblastí však bylo těžké vzdát se privilegovaného postavení, které dosud v monarchii měli. Také se obávali české pomsty a právě proto založili shora uvedené státečky.

Jejich snahy však byly předem ztracené. Vládl zde hlad a obilní zásoby byly v centru Čech a Moravy. Navíc české vojsko – jak prohlásila Dohoda po Masarykově a Benešově intervenci – se stalo součástí vojsk Dohody a vyvolat s ním válku znamenalo riskovat, že se vedle českých pluků postaví i pluky Francouzů či Italů a způsobí zde krveprolití. Naděje na úspěch by tu neměla ani nová mobilizace, jelikož tu nebyly ani zbraně, protože fronty byly daleko a vojska staré monarchie se i tu úplně rozložila.

Národní výbor československý, který neuznával Němci vyhlášené provincie a požadoval jejich podřízení centrální moci nového československého státu, se po ztroskotání jednání se sudetoněmeckými politiky rozhodl obsadit pohraničí vojensky.

Oddílům československého vojska se podařilo do konce prosince 1918 obsadit celé území historických českých zemí, a to bez většího odporu. Německé obyvatelstvo se podřídilo československému státu, k čemuž přispěla především nechut' pokračovat ve válce a vědomí beznadějnosti ozbrojeného boje v nevýhodné mezinárodní situaci.

Pohraničí se tak stalo součástí nového Československého státu. Hranice nového státu byly na území historických českých zemí vymezeny, čímž se však zjitřil vztah německého a českého národa, který byl již dříve napjatý a poznamenaný z obou stran nacionalistickými a šovinistickými náladami a konflikty. V dané chvíli se stalo ustavení Československa národním vítězstvím Čechů, které mělo svůj rub v porážce Němců.

Lze říci, že začátek společného soužití Čechů a Němců v novém státě nebyl šťastný a do značné míry předznamenal i události, které vyvrcholily o dvacet let později.

5.2. Připojení Slovenska

V době těsně následující po vyhlášení samostatného československého státu vládla na Slovensku velice nejasná situace.

Maďarská vláda sice vzala formálně na vědomí Martinskou deklaraci a vůli Slováků po společném státě s Čechy, avšak zároveň zastávala stanovisko, že otázku Slovenska musí rozhodnout mírové smlouvy. Doufala zřejmě v plebiscit. Věřila, že by vyhrála anebo při nejhorším získala takovou hraniční čáru na jihu Slovenska, která by jí zachovala nejúrodnější a nejvíce maďarizované oblasti.

Na rozdíl od Němců v českém pohraničí měla maďarská vláda dosti silnou armádu, která i když již nestačila na situaci na frontě, tak na pacifikaci Slovenska by stačila určitě.

Češi měli v té době co dělat s obsazováním pohraničí a jejich armáda – většinou složená ze Sokolů a domobraneckých praporů – neměla ani dostatek vojáků, ani výzbroj a zkušenosti, aby na Slovensku uspěla.

Realizace Martinské deklarace na Slovensku tak byla velmi obtížná, protože jeho území i nadále zůstávalo pod maďarskou správou. Uherská státní správa se po zvěstech o blížícím se koni války a revolučních událostech v Budapešti začala na Slovensku rozkládat. Nové československé orgány zde zatím neexistovaly a Slovenská národní rada neměla žádnou faktickou moc.

Po celém Slovensku docházelo k přepadávání panských sídel, rabování obchodů, obsazování úřadů, ale i vyrovnávání účtů s představiteli státní správy, soudů a hospodářských institucí.

Národní výbor se na návrh V. Šrobára usnesl dne 2. listopadu 1918 Slovensko vojensky obsadit. Na území Slovenska byla vyslána čtyřčlenná vládní komise (předseda V. Šrobár, členové I. Dérer, P. Blaho a A. Štefánek).

Komise zahájila činnost v Uherské Skalici a malý oddíl českých vojáků se slovenskými dobrovolníky obsadil území až k Trenčínu, Trnavě a Děvínské Nové Vsi.

Obrat ve vývoji přinesl podpis bělehradského příměří, které Maďarsku nařizovalo vyklidit Sedmihradsko, Banát a všechna území na jih od Drávy a bývalých hranic s Chorvatskem, nikoli však vyklidit Slovensko.

Maďarský ministerský předseda hrabě Karolyi zasáhl vojensky a nepřipravené české oddíly musely ustoupit. Maďarská vláda zastávala stanovisko, že bělehradské příměří podepsané dne 13. listopadu 1918 jí dává právní podklad hájit integritu Uher, a tedy i hranice Uherska až do mírové konference.

Mezi nově vzniklým Československem a Maďarskem tak vzniklo bezprostřední nebezpečí regulární války.

V tomto okamžiku se opět ukázala politická váha Masarykova odboje. Především bylo důležité, že se rychle vrátily československé legie u Itálie a utvořily jádro nové armády. A dále Masaryk a Beneš intervenovali u Dohody v Paříži, kde vymohli, aby i pro Slovensko platila klauzule, že československá armáda (jakožto součást vojsk Dohody) má právo zajišťovat sporná území ještě před mírovou konferencí.

Při dalším jednání s vrchním vojenským velitelem Dohody maršálem Fochem vznesl Beneš otázku demarkační linie, na kterou by Maďaři měli ustoupit. Dobře věděl, že je to vrcholně důležité, protože tím se v mnohém předurčuje i budoucí čára trvalých státních hranic.

Způsob, jak se to stalo a jak vznikla jižní hranice Slovenska, pro kterou nebyly žádné historicky doložené podklady, popisuje Beneš takto:

„S maršálem jsem probíral tuto věc několikrát. Souhlasil a plně uznával naše stanovisko a nakonec mne požádal, abych na Quai d'Orsay smluvil linii, která bude oznámena do Budapešti a za kterou Maďaři budou nuceni se stáhnout. Načrtl jsem tudíž na prosté své propagační mapě Slovenska linii, již jsem pokládal za nutno míti co nejdříve obsazenou, ať již pozdější usnesení mírové konference vyzní pro nás jakkoli. Obával jsem se teroru maďarské vlády proti Slovákům na území, které by bylo i nadále obsazeno Maďary. Tito Slováci by pak pro nás byli jistě ztraceni. Byla to linie: Karpaty – řeka Morava – Dunaj až k Ipole – Ipola až k Rimavské Sobotě, od Rimavské Soboty přímá vzdušná linie ke vtoku Uže do Beregu – odtud pak tok řeky Uže až ke Karpatům. Žádal

jsem, aby nám toto území bylo přičteno bez jakékoliv prejudice pro mírová jednání."

Tuto hranici – zatím demarkační – nařídil Károlyiho vládě zaujmout (formou ultimata) dne 3. prosince 1918 francouzský zmocněnec podplukovník Vyx.

Maďaři – sevřeni ze všech stran národy, které dosud utiskovali, ale teď náležejícími do tábora vítězů – nemohli než uposlechnout.

Další maďarský pokus zachovat jednotu Uher se realizoval vyhlášením Slovenské ľudové republiky dne 11. prosince 1918, kterou maďarská vláda pokládala za součást „maďarsko-slovenského kondominia“, tj. za autonomní oblast Maďarska. Ani tento pokus neměl dlouhého trvání a dne 30. prosince 1918 obsadilo české vojsko Košice.

V prosinci 1918 byl na Slovensko opět vyslán Vavro Šrobár, tentokrát již jako ministr s plnou mocí. Pod Šrobárovou kontrolou se ocitlo po odchodu Maďarů 1. ledna 1919 celé území Slovenska. Své ministerstvo přesunul dne 4. února 1919 do Bratislavy a rozpustil Slovenskou národní radu.

Na počátku roku 1919 tak většina území Československa byla pod faktickou suverenitou nového státu.

5.3. Slovenská republika rad

Klid na Slovensku však nenastal ani po jeho obsazení a připojení k novému československému státu.

Důvodem pro to byla situace v Maďarsku, kde stoupal odpor proti politice Dohody.

Dne 20. března 1919 byla vydána další ultimativní spojenecká nota, která Maďarům přikazovala další posunutí hranic podle nové demarkační linie.

Tato spojenecká nota byla podnětem k demisi maďarské vlády a k předání moci sociálním demokratům. Nacionalisticky motivovaný odpor proti politice Dohody a snaha obnovit historické hranice Uher připravily půdu pro radikální diktaturu sovětského typu vedenou komunistou Bélou

Kunem a dne 21. března 1919 došlo v Maďarsku k vyhlášení Maďarské republiky rad.

Za této situace, kdy hrozil maďarský vpád, vyhlásil Šrobár na Slovensku stanné právo a dne 7. dubna 1919 obsadilo československé vojsko na rozkaz ministra národní obrany Václava Klobáče území až k nové demarkační linii, zasahující 50 – 80 km do nitra Maďarska. Na několika místech došlo i k překročení této linie, což dalo Maďarsku záminku k zahájení útoku. Na ofenzívu nebylo československé vojsko dostatečně připraveno, a tak maďarská Rudá armáda v krátké době obsadila dvě třetiny Slovenska a v polovině června 1919 dosáhla polských hranic.

Pod ochranou maďarské armády byla dne 16. června 1919 v Prešově vyhlášena Slovenská republika rad, což byl první pokus o vytvoření komunistického státu na území Československa.

Její vláda v čele s českým komunistou Antonínem Janouškem se hlásila k idejím Komunistické internacionály. Vyjadřovala solidaritu sovětskému Rusku, Maďarské republice rad a dělnickému hnutí. Byly vydány dekrety o znárodnění továren, bank a velkostatků, o zrušení rolnických daní a dluhů, o osmihodinové pracovní době, zvýšení mezd.

Podle sovětského vzoru šlo o pokus vytvořit režim diktatury proletariátu, když například volební právo by náleželo jen pracujícím.

Byly vytvořeny revoluční orgány: vláda komisařů, revoluční výkonný výbor.

Už 13. června 1919 však mírová konference v Paříži stanovila definitivní hranice mezi Maďarskem a Československem. Dohoda pak několika ultimáty dosáhla na začátku července odchodu maďarské Rudé armády – s ní odešli i hlavní představitelé Slovenské republiky rad.

Uvnitř nových hranic Slovenska, zdůvodněných strategickými, ekonomickými, dopravně komunikačními a jinými zájmy, se tak ocitla nejen masa obyvatel, kteří dobře nevěděli, zda jsou Slováky či Maďary, ale i ti, kteří se za Maďary plně prohlásili a jimi i zůstali. Tak vznikla na Slovensku téměř půlmilionová maďarsky mluvící a cítící menšina, která se jen těžko sžívala s novou politickou hranicí.

O otázce postavení Maďarů, jakož i jiných národnostních menšin v Československu jednal Edvard Beneš s dohodovými mocnostmi na pařížské mírové konferenci a o těchto jednáních napsal toto: „ ... jednal jsem dále s Komisí česko-slovenskou a s ostatními komisemi na konferenci ohledně všeobecného zákona minoritního, který bude vnučen v mírovém jednání všem bývalým národnostem rakousko-uherským, speciálně nám, Polákům, Rumunům, Jihoslovanům, Maďarům a Rakušanům. Původně byly tendence přinutiti nás k dalekosáhlým koncesím pro národnostní minority. Po dohodě s Francouzi docílil jsem toho, že bude do smlouvy mírové s těmito státy vložen zvláštní zákon pro národnostní minority. Pro nás zákon ten nemá vůbec nic nebezpečného, naopak je to vlastně minimum toho, co vůbec je pro nás myslitelné, a práva národnostní u všech minorit u nás budou nepoměrně větší. V podstatě se zajišťuje jen právo na školy, principiálně rovnost všech národností ve státě a přístup ke všem úřadům a pak naprostá volnost náboženská.“⁴⁴⁾

5.4. Připojení Podkarpatské Rusi

Ještě složitější vývoj než na Slovensku probíhal na dalším území, které bylo součástí předválečných Uher, na Podkarpatské Rusi. Károlyiho vláda se snažila udržet toto území udělením autonomie v prosinci 1918 a sliby dalšího postupu k samosprávě.

Většina rusínské politické reprezentace v USA se však vyjádřila pro připojení k Československu s autonomním statutem. V tomto smyslu jednal zástupce amerických Rusínů H. Žatkovič s Wilsonem a Masarykem.

Politické názory na samotné Podkarpatské Rusi byly roztržité, což odpovídalo národnostní a náboženské nesourodosti této ekonomicky zaostalé oblasti. Vytvořilo se několik národních rad, které žádaly připojení k Ukrajině nebo ponechání v rámci Maďarska; největší podporu však měla Karpatoruská národní rada v čele s A. Beskidem, sídlící v Prešově.

V květnu roku 1919 se tři rusínské národní rady spojily v Ústřední národní radu, která se vyslovila pro spojení s Československem. Rozhodující pro akceptování těchto rusínských snah i ze strany československé politické reprezentace byl vliv Dohody, která se oprávněně obávala bolševizace středoevropského prostoru, a považovala

proto připojení Podkarpatské Rusi k Československu za žádoucí faktor stability.

Ve válce proti maďarské republice rad obsadili Podkarpatskou Rus Rumuni, jejichž vojska odešla až v srpnu 1919. Rumuny vystřídalo československé vojsko pod velením francouzského generála, jmenovaného vojenským diktátorem.

V den podepsání mírové smlouvy s Rakouskem v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919, v níž bylo stvrzeno i připojení Podkarpatské Rusi k Československu, byla uzavřena i smlouva mezi Československem a Dohodou, vymezující znaky autonomie této země – sněm, guvernéra a zastoupení v československém Národním shromáždění.

O jednáních odehrávajících se na pařížské mírové konferenci a předcházejících podpisu této smlouvy Edvard Beneš řekl: „ Byl jsem povolán znovu do Komise pro věci česko-slovenské, kde se jednalo o autonomii rusínské a kde jsem byl žádán, abych sdělil, jaké stanovisko československá vláda zaujme k podmínce, pod jakou konference toto území dává, že totiž musí míti toto území jistou autonomii. Žádali mě také, abych jim přednesl, jakou míru autonomie československá vláda míní tomuto území udělit. Po poradě s některými zdejšími experty předložil jsem návrh velice mírný, že území toto bude autonomní provincie, administrativně bude míti svého guvernéra a místní sněm že bude rozhodovati ve věcech kulturních a školských.“⁴⁵⁾

Vlastního sněmu se však Podkarpatská Rus za období trvání první republiky nedočkala. Pražská vláda, argumentujíc velkou zaostalostí zdejších poměrů, udělení větších pravomocí politické reprezentaci této země oddalovala.

Diktátorské pravomoci, udělené vojenskému velení Šrobárem, platily až do počátku roku 1922. Nezasahovaly sice do civilní správy, vedené od roku 1920 guvernérem Žatkovičem, jeho postavení v zemi však zůstávalo závislé na československé vládě.

6. Mírová konference v Paříži

Dne 28. října 1918 sice vznikl samostatný československý stát, ovšem jeho definitivní uznání a vymezení jeho hranic záviselo na rozhodnutí mírové konference, která zahájila svá jednání v Paříži dne 18. ledna 1919.

Základní rysy Československa z hlediska mezinárodního práva byly stvrzeny právě v mírových smlouvách dohodových vítězných mocností s Německem, Rakouskem a Maďarskem.

Pražský Národní výbor se při realizování svého programu – prosazení československé státnosti na územích, jež česká politika chápala jako součásti „svého“ státu – dostal hned zpočátku do konfliktů s reprezentacemi jiných národů zanikajícího habsburského soustátí.

Zmíněný úkol Národního výboru a od 14. listopadu 1918 první regulérní československé vlády byl přitom komplikován tím, že Praha disponovala jen velmi omezenými prostředky mocenskými a prakticky postrádala byť i skrovný aparát zahraniční služby.

O to důležitější roli v počátečním období státu hráli zástupci československého exilu na Západě, především ve Francii působící Edvard Beneš.

Ten se stal ostatně československým ministrem zahraničních věcí již v Paříži vytvořené prozatímní československé vlády, kterou do 24. října 1918 postupně uznaly všechny rozhodující dohodové mocnosti, a zůstal jím i v první řádné vládě Kramářově.

Právě jeho aktivita zásadně usnadnila dotvoření geografické struktury státu v prvních měsících jeho samostatné existence, z větší části ještě před zahájením mírové konference v Paříži.

Diplomatické kroky Edvarda Beneše a jeho kolegů z československé delegace také v příštích devíti měsících mírových jednání v Paříži završily definitivní uznání státu a jeho hranic i z hlediska mezinárodního a mezinárodněprávního.

Podmínky mírových smluv v podstatě určovala Nejvyšší rada, kde měli rozhodující vliv zástupci hlavních vítězných mocností – prezident

USA Woodrow Wilson, francouzský ministerský předseda Georges Clemenceau a britský premiér David Lloyd George.

Československo patřilo na konferenci mezi vítězné válčící státy s „omezenými zájmy“, podobně jako Polsko, Srbsko, Rumunsko atd., a mohlo jen přednést své požadavky.

Otázky hranic československého státu řešila zvláštní „československá komise“, které Edvard Beneš předkládal československé požadavky formou memorand.

Edvard Beneš nebyl příliš spokojen s organizací a s prací pařížské mírové konference, když o ní řekl, „... práce na konferenci pařížské vedeny jsou takovou metodou nesystematickou, že je těžko předvídati vůbec, kdy který problém bude postaven, v jaké formě bude řešen, a jest nutno stále býti připraven na všechno a v jednotlivých otázkách nelze předvídati ničeho. Následkem toho se jednotlivá rozhodnutí konference a jednotlivých komisí neustále mění, dnes je rozhodnuto to, zítra ono. Často už učiněná rozhodnutí znovu jsou měněna, takže práce stává se krajně vyčerpávající a krajně nesystematickou.“⁴⁶⁾

Co se týče hranic s Rakouskem, zde byla veškerá pohraniční území v rámci historických hranic Koruny České obsazena do konce roku 1918 československým vojskem a byla na nich nastolena československá svrchovanost.

I přesto se vídeňská diplomacie stále snažila znovu otevřít mezinárodně problém československo-rakouských hranic. Rakousko se pokoušelo prosadit buď změnu československých hranic podle národnostních poměrů, či alespoň plebiscit na sporných územích.

Československá delegace však trvala na tom, aby byl schválen průběh československo-rakouské hranice na základě historických hranic Českého království.

Československé hledisko nakonec zvítězilo a v závěrečných jednáních byly potvrzeny ve vztahu k Rakousku historické hranice někdejší České koruny.

Toto rozhodnutí pak dne 10. září 1919 stvrdila i Saintgermainská mírová smlouva, která zároveň vytvořila nový prostor pro budoucí československo-rakouské vztahy.

Smlouva ze Saint-Germain zároveň zakotvila samosprávné území Podkarpatské Rusi, která se měla stát územím s co nejširší autonomií v rámci jednotné Československé republiky s tím, že hranice tohoto území určí k celku území Československé republiky zákon Národního shromáždění.

Takřka existenciální význam měl pro rodící se Československo poměr k Německé říši.

Československu se ve vztahu k Německu podařilo na mírové konferenci takřka bez problémů prosadit zásadu trvání historických hranic České koruny, jež byly definitivně schváleny Versailleskou mírovou smlouvou ze dne 28. června 1919.

Zdaleka největším zahraničněpolitickým problémem při zrodu Československa byla otázka začleňování Slovenska, dosud pevně svázaného se Svatoštěpánskou korunou, do republiky.

Problém Slovenska byl definitivně vyřešen až v polovině roku 1920, kdy byla dne 4. června uzavřena Trianonská mírová smlouva s Maďarskem.

Mimo již uvedené mírové smlouvy byla dne 10. srpna 1920 uzavřena hraniční Sévreská smlouva, kterou se stanovovaly hranice Československa s Polskem, Východní Haličí a Rumunskem.

7. Ústava z roku 1920

7.1. Přípravy a přijetí ústavy

I přes úpravu ústavního systému, která byla provedena na podzim roku 1918 prozatímní ústavou, bylo zřejmé, že její dočasnost je limitována a že bude zapotřebí přikročit co nejdříve k přípravě první stabilní ústavy československého státu.

K přijetí první stabilní ústavy došlo v roce 1920 a jednalo se o plnohodnotnou ústavu samostatného státu, která zakotvovala tradiční principy demokratického modelu státu.

Již v prvních přípravných pracích bylo představitelům politických stran zřejmé, že i přes různost jednotlivých názorů musí ústava zakotvit alespoň tyto základní principy:

- svrchovanost lidu, kdy lid je zdrojem veškeré státní moci (vláda lidu, lidem a pro lid)
- uplatnění demokracie se zdůrazněním demokratických voleb zástupců lidu
- zakotvení trojí dělby moci (rozdělení moci na zákonodárnou, výkonnou a soudní)
- respektování svobody člověka s uznáním nezadatelných přirozených práv a svobod (zdůraznění teorie přirozených práv jednotlivce)

První návrh vznikl již v polovině roku 1918 v rámci příprav na převzetí moci Národním výborem. Autorem návrhu byl F. Pantůček a tento návrh byl koncipován jako ústava říše české. Nikdy však nebyl kvalifikovaně projednáván.

Zdrojem návrhu přijaté ústavy nebyla jediná koncepce. Na tvorbu ústavy působilo více idejí a dá se říci, že tvůrci první československé ústavy vzali za základ demokratické ústavy již existující, ale rovněž zde působily i vlivy české tradice a českého myšlení a dále i mírové smlouvy uzavírané po skončení první světové války.

Z ústavních předloh zde působila především prosincová ústava rakouská z roku 1867 v oblasti zakotvení občanských práv, ústava USA z roku 1787 v oblasti soudnictví a utváření dělby moci, ústava Francie

z roku 1875 v oblasti postavení parlamentu a prezidenta a rovněž i ústava švýcarská v oblasti postavení vlády.

Kvalifikovaná příprava ústavy započala na podzim roku 1919, kdy byly uzavřeny ze strany Československa všechny mírové smlouvy a byla tak známa definitivní podoba samostatného státu.

Z hlediska legislativního se při přípravě ústavy a při jejím schvalování postupovalo dle jednacího řádu Národního shromáždění, který byl přijat zákonem číslo 36/1918 Sb. Z. a n.

K přípravě a projednání návrhu ústavy byl zvolen parlamentní ústavní výbor. Tomuto byl postoupen vládní návrh ústavy a kromě toho i další návrhy zákonů souvisejících s přijetím ústavy. Současně byl vytvořen zvláštní subkomitét ústavního výboru, jehož členové předložili rovněž návrh ústavní listiny.

Příprava ústavy trvala do dne 27. února 1920 a účastníky jednání byli představitelé politických stran. Veřejnost, a to i odborná, byla z diskusí vyloučena.

Z hlediska politického byl konečný text ústavy otázkou kompromisu a závěrečného konsenzu pěti nejsilnějších politických stran (agrární, národně demokratické, lidové, národně – socialistické a sociálně – demokratické.

Při projednávání žádná ze stran nakonec nemohla počítat s tím, že by ústava odpovídala jejich přání. Přes základní dohodu o „přiměřenosti“ textu se jednání pléna Národního shromáždění, které začalo dne 28. února 1920, změnilo v boj o přijetí pozměňovacích návrhů.

Celkem poslanci hlasovali v průběhu schůze stopětapadesátkrát o pozměňovacích návrzích. Tato 126. schůze Národního shromáždění dne 28. února 1920 trvala 19 hodin a skončila po třetí hodině ráno dne 29. února 1920, kdy byla ústavní listina přijata.

Přijetím ústavy byl ukončen dvouletý proces realizace ústavnosti v samostatném československém státě.

7.2. Obsah ústavy

Dne 29. února 1920 byl přijat Národním shromážděním zákon číslo 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje vlastní ústavní listina Československé republiky.

Ústava se skládá ze slavnostní preambule, uvozovacího zákona o deseti článcích a z vlastní ústavní listiny o 134 paragrafech rozdělených do šesti hlav.

7.2.1. Preambule

Preambule byla slavnostním úvodem uvozujícím ústavní listinu, kde byly vyjádřeny základní ideové a politické principy československého státu.

Byla zejména proklamována jednota československého národa, zavedení spravedlivého řádu a zajištění pokojného rozvoje státu. Rovněž byla zdůrazněna zásada prospěchu obecného blaha při dodržování moderních zásad ústavnosti – demokracie, pokroku, míru, sebeurčení a vzdělanosti.

Preambule se dá charakterizovat i tak, že jde o vyjádření politického významu deklarující vůli zástupců národa československého k přijetí ústavy s tím, že ve smyslu národnostním se přímo na tvorbě ústavy nepodílely ostatní národy či národnosti patřící k československému státu.

7.2.2. Uvozovací zákon

Jeho obsahem bylo deset článků významných pro ústavní řešení důležitých institutů a pro zakotvení Ústavního soudu.

V článku I. uvozovacího zákona se zavádí hierarchie právních norem pro československý právní řád, s tím, že platnost normativních právních aktů nižší právní síly (zákonů) závisí na jejich souladu s normativními akty vyšší právní síly (ústavními). V tomto článku je poprvé od vzniku československého státu zavedeno pro předpisy nejvyšší právní síly označení ústavní zákon.

Články I, II, III odst. 1 a VI uvozoovacího zákona byly článkem VII. prohlášeny součástí ústavní listiny a měly tedy sílu ústavního zákona.

Článkem III. uvozoovacího zákona byl zřízen sedmičlenný ústavní soud, přičemž obyčejný zákon měl stanovit podrobnosti o jeho činnosti.

V článku IX. uvozoovacího zákona bylo uvedeno, že dnem jeho účinnosti pozbývají platnosti všechna ustanovení, která odporují ústavní listině a republikánské formě státu. Dále pozbývají platnosti též všechny dřívější ústavní zákony, i když by jejich jednotlivá ustanovení nebyla v přímém rozporu s ústavními zákony Československé republiky.

Uvozovací zákon v podstatě měl zajistit, aby text ústavní listiny byl oproštěn od určitých organizačních ustanovení a aby jejím obsahem byla již základní ústavní materie. V této souvislosti se ovšem jeví jako vhodnější, kdyby problematika Ústavního soudu byla zařazena do hlavy čtvrté upravující moc soudcovskou.

7.2.3. Ústavní listina Československé republiky

Listina obsahuje šest hlav se 134 paragrafy. Upravuje základním způsobem a v podobě nejdůležitějších zásad ústavní skutečnosti československého státu. Jde o vlastní text první československé ústavy.

Hlava I. (Všeobecná ustanovení) upravila základní instituty svrchovanosti lidu, demokracie ve státě, státní území, státní občanství, státní symboly a zvláštním ustanovením zakotvila otázky Podkarpatské Rusi podle smlouvy uzavřené dne 10. září 1919 v Saint-Germain en Laye.

Ústava prohlašuje lid za jediný zdroj veškeré státní moci v Československé republice a stanoví, kterými orgány si lid dává zákony. Dále vytyčuje meze, které státní orgány nesmí překročit, aby se nedotkly ústavně zaručených svobod občanských. Jde vlastně o zakotvení vztahů mezi státem a jedincem.

Základní princip československého občanství je formulován tak, že československé státní občanství je občanstvím jediným a příslušník cizího státu nemůže být zároveň státním příslušníkem československým.

Hlava II. (Moc zákonodárná, složení a působnost Národního shromáždění a jeho obou sněmoven) stanovila, že orgánem s mocí

zákonodárnou pro celé území republiky je Národní shromáždění, skládající se ze dvou sněmoven – poslanecké sněmovny a senátu. Účinností ústavy zanikla zákonodárná a správní činnost zemských sněmů.

Poslanecká sněmovna měla 300 členů a byla volena podle zásad poměrného zastoupení. Do sněmovny byli voleni občané, kteří dosáhli alespoň třiceti let věku. Volební období trvalo šest let.

Volit do sněmovny mohli občané bez rozdílu pohlaví, kteří překročili 21 let věku.

Senát měl 150 členů a byl volen rovněž podle zásad poměrného zastoupení. Do senátu byli voleni občané, kteří dosáhli 45 let věku. Volební období trvalo 6 let.

Volit do senátu mohli občané bez rozdílu pohlaví, kteří překročili 26 let věku.

Ústava tedy zaváděla dvoukomorový systém parlamentu, tak, jakby znám z moderních států. Volby byly upraveny v duchu demokratických zásad voleb všeobecných, přímých, rovných a tajných.

Pokud byly obě komory srovnávány, nebyly v nich spatřovány podstatné rozdíly. Měly téměř stejné politické složení díky volebnímu principu, kterým byl v obou případech volební princip poměrného zastoupení. Z hlediska kompetencí, které byly pro obě komory obdobné, byla sněmovna ve svém postavení významnější oproti senátu, a to právem vyslovit nedůvěru vládě a v zákonodárném procesu právem posledního schvalovacího aktu při přijímání zákonů.

Nejrozsáhlejší skupinou ustanovení v hlavě druhé byla skupina ustanovení upravující činnost obou komor a jejich působnost. Tato úprava byla samozřejmě doplněna jednacími řády obou komor. V těchto ustanoveních byly zakotveny způsoby ustavení orgánů sněmoven, způsoby usnášení se, přičemž obecně bylo zapotřebí přítomnosti alespoň třetiny všech členů a k platnosti usnesení bylo třeba souhlasu nadpoloviční většiny přítomných. Ve zvláštních případech bylo stanoveno kvalifikační kvótám třípětinové nebo dvoutřetinové.

Rovněž zde byla zakotvena zákonodárná iniciativa, která náležela vládě, sněmovnám a členům sněmoven a zákonodárný proces upravující

postupy při projednávání zákonů poslaneckou sněmovnou a senátem a dále zde bylo upraveno i prezidentovo právo veta.

Zvláštním ustanovením je ustanovení § 54, kterým končí hlava druhá a ve kterém je v patnácti bodech podrobně upraven Stálý výbor národního shromáždění. Jednalo se o dvacetičtyřčlenný orgán, který zastupoval parlament v době, kdy netrvalo zasedání sněmoven a vykonával kompetence Národního shromáždění. Hlavním úkolem výboru bylo přijímat neodkladná opatření, i když k nim bylo potřeba zákona.

Opatření, které neschválí obě sněmovny do dvou měsíců od jejich sejití, pozbývají další platnosti.

Znakem činnosti tohoto výboru tedy byla neodkladnost (nutnost přijetí určitých opatření) a prozatímnost (o konečné platnosti rozhodlo dodatečně Národní shromáždění).

Hlava III. (Moc vládní a výkonná) obsahuje tři skupiny ustanovení, z nichž první skupina upravuje postavení prezidenta, druhá skupina upravuje postavení vlády a třetí skupina upravuje ministerstva a nižší správní úřady.

Nositelé moci vládní a výkonné byl prezident a vláda. Hranici mezi mocí zákonodárnou a mocí výkonnou uvozovalo ustanovení úvodního § 55, podle kterého lze nařízení vydat jen k provedení zákona a v jeho mezích.

Prezident byl hlavou státu a zastupoval stát i navenek. Ústava upravila právní status prezidenta. Jednalo se o volbu prezidenta Národním shromážděním kvalifikovaným třípětinovým kvórem na dobu sedmi let, dále o úpravu slibu a o úpravu zániku této funkce.

Dále zde byly zakotveny pravomoci prezidenta, které mu zabezpečovaly vliv na řízení vládních věcí. Jeho kompetence byla tedy ohraničena ústavou oproti vládě, jejíž kompetence byla univerzální.

Vláda byla kolegiátním orgánem a příslušela jí všechna výkonná moc, mimo tu, která byla vyhrazena prezidentovi.

V souladu s principem parlamentní demokracie byla vláda odpovědna poslanecké sněmovně a proto byla zavedena úprava institutu vyslovení důvěry či nedůvěry vládě poslaneckou sněmovnou.

Předsedu vlády a členy vlády (ministry) jmenuje prezident.

Pro členy vlády byla stanovena neslučitelnost funkcí s členstvím v obchodních společnostech zabývajících se výdělečnou činností. Zde byla v podstatě převzata úprava z prozatímní ústavy.

Ustanovení § 91 zakotvilo samosprávu, přičemž samospráva se předpokládala jak místní, tak i zájmová (stavovská).

Hlava IV. (Moc soudcovská) podle teorie dělby moci koncipovala soudní moc odděleně od správy, tedy od moci zákonodárné a výkonné. Soudům a soudcům bylo přiznáno zvláštní, výsadní postavení v oblasti moci výkonné.

V této části ústavy byly zakotveny všechny základní demokratické zásady soudnictví. Jednalo se o nezávislost soudů a soudců, kteří byli při rozhodování vázáni jen zákonem a dále o zásadu ústnosti, veřejnosti, zákazu odnětí zákonnému soudci a zásadu jmenování soudců natrvalo.

Samotná ústava stanoví, že podrobnosti bude upravovat zákon a zakotvuje jen nejzákladnější instituty soudní soustavy. Zmiňuje se o civilním, trestním, správním a vojenském soudnictví, aniž by přímo v textu ústavy upravovala soudní soustavu.

V hlavě V. jsou upravena práva a svobody, jakož i povinnosti občanské.

V této hlavě ústava zakotvuje soubor práv a svobod, které dnešním jazykem můžeme zařadit do práv základních a politických.

Úvodní ustanovení této hlavy, obsažené v § 106 stanoví, že všichni obyvatelé republiky jsou si rovni před zákonem bez rozdílu pohlaví, rodu a povolání. Došlo tedy ke zrovnoprávnění cizinců a státních občanů a ke zrušení výsad šlechty.

Dále již byla zakotvena jednotlivá práva a svobody, aniž by byla řazena do určitých skupin. Došlo k zakotvení svobody osobní, pohybu,

domovní, tisku, listovní, učení a svědomí, projevu mínění, vědeckého bádání, vyznání a víry, náboženství. Dále bylo upraveno soukromé vlastnictví s možností vyvlastnění jen na základě zákona a v zájmu veřejném.

Rovněž byla zakotvena práva politická, a to svoboda tisku, shromažďovací, spolkové právo, právo petiční.

V posledním ustanovení § 127 byla stanovena branná povinnost pro státní občany republiky, která zahrnovala povinnost podrobit se vojenskému výcviku a uposlechnout výzvy k obraně státu.

V hlavě poslední, šesté, byla zakotvena ochrana menšin národních, náboženských a rasových.

Postavení menšin a zabezpečení jejich práv bylo velmi důležitým ústavním institutem, neboť ústavní úprava se odvíjela od mírové smlouvy uzavřené dne 10. září 1919 v Saint – Germain en Laye. Nešlo tedy jen o vnitrostátní problematiku, ale i o problematiku mezinárodní úpravy ochrany menšin.

Působil zde aspekt sebeurčení národů, který byl považován za důležitou skutečnost a jeden z hlavních cílů nově vzniklé Společnosti národů. Pro československý stát zde ovšem působil i ten aspekt, že Československá republika vznikla rozpadem rakousko-uherské monarchie a zásada sebeurčení národů se tedy nedala zcela do důsledků zabezpečit.

V rámci československého státu tedy žily poměrně početné národnosti menšiny a československému státu vznikla povinnost převzít ochranu práv těchto menšin do vnitrostátního právního řádu.

Výše zmíněná mírová smlouva upravuje práva menšin tak, že stanoví, že všichni státní občané českoslovenští si budou rovni před zákonem a budou požívatí stejných práv občanských a politických bez ohledu na rasu, jazyk nebo náboženství a nebude ukládáno jakékoli omezení, pokud jde o užívání jakéhokoli jazyka. V článku osmém mírové smlouvy se zakotvuje právo menšin k užívání svého jazyka ve školách, ústavech sociálních a náboženských a dále jejich právo k zakládání a řízení veřejně prospěšných organizací.

Hlava šestá ústavy tak konkrétně prováděla uvedené mezinárodní závazky ve prospěch menšin. Menšiny byly v souladu se zmiňovanou smlouvou označeny jako menšiny národní, náboženské a rasové.

Práva menšin jsou pojata jako práva kolektivní, přičemž ústavní úprava se týkala dvou základních skutečností, a to předmětu ochrany a dále vymezení okruhu menšin.

Jakých menšin se ochrana práv týká bylo stanoveno v ustanovení § 131 a § 132, když menšiny byly definovány jako „značný zlomek státních občanů československých jiného jazyka než československého“ a zároveň bylo stanoveno, že vymezení tohoto pojmu se vyhrazuje zvláštním zákonům.

Předmětem úpravy byly již uvedené části mezinárodní smlouvy, tedy rovnost před zákonem, v náboženství, víře a vyznání, svoboda užívání jakéhokoli jazyka. Zásady jazykového práva měly být určeny zvláštním zákonem.

Hlava šestá tedy doplnila práva a svobody občanů tak, aby byla provedena komplexní ochrana základních lidských práv a svobod.

Ústava byla přijata nevoleným parlamentem, ale i přes tuto skutečnost byla ústavou demokratickou, zakotvující základní demokratické principy moderního státu. Platila po celé meziválečné období a byla nahrazena až v roce 1948 Ústavou 9. května.

V. Závěr

Dne 28. října 1918 se na troskách zhroutivšího se rakousko-uherského mocnářství zrodila Československá republika a navázala tak na více než tisíciletou historii českého národa.

Vznik samostatného státu byl dovršením snah o plné obnovení suverénního českého státu, i když idea úplné státní samostatnosti prošla nelehkým a složitým vývojem.

Na počátku byla myšlenka lepšího a rovnoprávnějšího postavení českých zemí v rámci habsburského soustátí a málokoho by v době vypuknutí první světové války v červnu roku 1914 napadlo, že za necelých pět let dojde k vyhlášení samostatné československé republiky a rakousko-uherská monarchie přestane existovat.

V období první světové války však došlo k mnoha změnám a zvrátům, měnila se doba, podmínky a předpoklady a stejně se měnily i plány týkající se budoucnosti našich zemí. A tak po skončení první světové války nakonec nedošlo k pouhé reorganizaci říše, ale vznikl samostatný stát, a nebyla to monarchie, ale republika.

Československo mělo být podle představ svých zakladatelů stabilizujícím demokratickým útvarem ve střední Evropě založeným na humanistických principech a skutečné demokracii.

První československá republika bezesporu měla své chyby, ale přesto lze dle mého názoru říci, že ve dvacátých a třicátých letech minulého století Československo vytvořilo uprostřed Evropy demokratický stát a právní řád a čelilo antidemokratické vlně, která se později rozlila Evropou a nastolila diktátorské a autoritářské režimy, které zvítězily v sousedních zemích.

V této práci jsem se snažil pokud možno uceleně a také objektivně vylíčit fakta, nalézt příčiny, objasnit průběh a vyvodit důsledky událostí, které měly vliv na vytvoření našeho státu. Pokusil jsem se výběrem a shrnutím poznatků z historických dokumentů, více či méně odborných děl a prací vztahujících se k této problematice vytvořit určitý podklad pro případné hledání odpovědí, vyvozování úvah a koncipování názorů. Doufám, že se mi to alespoň částečně podařilo.

VI. Seznam použité literatury

- Bělina, P. a kol.: Dějiny zemí Koruny české II., Praha 1992
- Beneš, E.: Světová válka a naše revoluce
(výbor z díla – Věra Olivová), Praha 1994
- Čada, V.: 28. říjen 1918 - skutečnost, sny a iluze,
Praha 1988
- Československo na pařížské mírové konferenci 1918 – 1920
(dokumenty československé zahraniční politiky), Praha 2001
- Galandauer, J.: Vznik Československé republiky 1918, Praha 1988
- Hamannová, B.: Habsburkové, Praha 1996
- Kadlecová, M. a kol.: Dějiny československého státu a práva
(1918 -1945), Brno 1992
- Kvaček, R. a kol.: Dějiny Československa II., Praha 1991
- Masaryk, T.G.: Česká otázka, Praha 1969
- Masaryk, T.G.: Nová Evropa, Brno 1994
- Masaryk, T.G.: Světová revoluce, Praha 1925
- Mencl, V. a kol.: Křižovatky 20. století, Praha 1990
- Olivová, V.: Československé dějiny 1914 –1939 – I.,
Praha 1993
- Pichlík, K.: Bez legend, Praha 1991
- Schelle, K.: Československé dějiny státu a práva
v dokumentech I., Brno 1993
- Skřivan, A. a kol.: Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1648 –
1914, Praha 1994

- Tomeš, J.: Slovník k politickým dějinám Československa 1918 – 1992, Praha 1994
- Urban, O.: České a slovenské dějiny do roku 1918, Praha 1991
- Vykoupil, L.: Slovník českých dějin, Brno 1994
- Vznik Československa 1918
(dokumenty československé zahraniční politiky), Praha 1994
- Werstadt, J.: Den osvobození, Praha 1936
- Za právo a stát 1848 – 1918
(Sborník dokumentů o československé společné vůli k svobodě),
Praha 1928
- Zimek, J.: Ústavní vývoj českého státu, Brno 1996

VII. Poznámky

- 1) Pichlík, K.: Bez legend, Praha 1991, str. 26
- 2) Schelle, K.: Československé dějiny státu a práva v dokumentech
(Kramářova Ústava Slovanské říše), Brno 1993, str. 63
- 3) Masaryk, T.G.: Naše nynější krize, Praha 1985, str. LX
- 4) Masaryk, T.G.: Česká otázka, Praha 1969, str. 174
- 5) Masaryk, T.G.: Světová revoluce, Praha 1925, str. 44
- 6) Masaryk, T.G.: Světová revoluce, Praha 1925, str. 44
- 7) Galandauer, J.: Vznik československé republiky 1918,
(Memorandum sepsané R.W. Seton Watsonem),
Praha 1988, str. 252
- 8) Galandauer, J.: Vznik československé republiky 1918,
(Memorandum sepsané R.W. Seton Watsonem),
Praha 1988, str. 252
- 9) Galandauer, J.: Vznik československé republiky 1918,
(Masarykovo memorandum „Nezávislé Čechy“),
Praha 1988, str. 273
- 10) Galandauer, J.: Vznik československé republiky 1918,
(Prohlášení českého zahraničního komitétu),
Praha 1988, str. 276
- 11) Galandauer, J.: Vznik československé republiky 1918,
(Prohlášení českého zahraničního komitétu),
Praha 1988, str. 276
- 12) Beneš, E.: Světová válka a naše revoluce, Praha 1994, str. 30
- 13) Beneš, E.: Světová válka a naše revoluce, Praha 1994, str. 54

- 14) Beneš, E.: Světová válka a naše revoluce, Praha 1994, str. 54
- 15) Galandauer, J.: Vznik československé republiky 1918,
(Oznámení o vzniku českého Svazu a Národního
výboru), Praha 1988, str. 280
- 16) Beneš, E.: Světová válka a naše revoluce, Praha 1994, str. 51
- 17) Galandauer, J.: Vznik československé republiky 1918,
(Předsednictvo Českého Svazu k prohlášení
dohodových vlád), Praha 1988, str. 282
- 18) Beneš, E.: Světová válka a naše revoluce, Praha 1994, str. 57
- 19) Vznik Československa 1918 (dokumenty československé zahraniční
politiky), Praha 1994, str. 85
- 20) Schelle, K.: Československé dějiny státu a práva v dokumentech I.,
(Návrhy české ústavy z roku 1917), Brno 1993, str. 85
- 21) Schelle, K.: Československé dějiny státu a práva v dokumentech I.,
(Návrhy české ústavy z roku 1917), Brno 1993, str. 85
- 22) Schelle, K.: Československé dějiny státu a práva v dokumentech I.,
(Návrhy české ústavy z roku 1917), Brno 1993,
str. 101
- 23) Schelle, K.: Československé dějiny státu a práva v dokumentech I.,
(Návrhy české ústavy z roku 1917), Brno 1993,
str. 101
- 24) Schelle, K.: Československé dějiny státu a práva v dokumentech I.,
(Návrhy české ústavy z roku 1917), Brno 1993,
str. 103
- 25) Schelle, K.: Československé dějiny státu a práva v dokumentech I.,
(Návrhy české ústavy z roku 1917), Brno 1993,
str.103

- 26) Schelle, K.: Československé dějiny státu a práva v dokumentech I., (Návrhy české ústavy z roku 1917), Brno 1993, str. 119
- 27) Beneš, E.: Světová válka a naše revoluce, Praha 1994, str. 67
- 28) Beneš, E.: Světová válka a naše revoluce, Praha 1994, str. 70
- 29) Vznik Československa 1918 (dokumenty československé zahraniční politiky), Praha 1994, str. 36
- 30) Beneš, E.: Světová válka a naše revoluce, Praha 1994, str. 74
- 31) Galandauer, J.: Vznik československé republiky 1918, (Pittsburská dohoda), Praha 1988, str. 299
- 32) Galandauer, J.: Vznik československé republiky 1918, (Washingtonská deklarace), Praha 1988, str. 313
- 33) Galandauer, J.: Vznik československé republiky 1918, (Washingtonská deklarace), Praha 1988, str. 315
- 34) Galandauer, J.: Vznik československé republiky 1918, (Projev Národního výboru), Praha 1988, str. 301
- 35) Galandauer, J.: Vznik československé republiky 1918, (Rezoluce ze 14. října), Praha 1988, str. 309
- 36) Galandauer, J.: Vznik československé republiky 1918, (Ženevská rezoluce), Praha 1988, str. 228
- 37) Beneš, E.: Světová válka a naše revoluce, Praha 1994, str. 84
- 38) Werstadt, J.: Den osvobození, Praha 1936, str. 105
- 39) Schelle, K.: Československé dějiny státu a práva v dokumentech I., (Clevelandská dohoda), Brno 1993, str. 84
- 40) Čada, V.: 28. říjen 1918 - skutečnost, sny a iluze, Praha 1988, str. 52

- 41) Werstadt, J.: Den osvobození, Praha 1936, str. 87
- 42) Bělina, P. a kol.: Dějiny zemí Koruny české II., Praha 1992, str. 158
- 43) Čada, V.: 28. říjen 1918 - skutečnost, sny a iluze, Praha 1988, str. 237
- 44) Československo na pařížské mírové konferenci 1918 – 1920 (Zpráva ministra zahraničních věcí ČSR E. Beneše zahraničnímu výboru Národního shromáždění), Praha 2001, str. 335
- 45) Československo na pařížské mírové konferenci 1918 – 1920 (Zpráva ministra zahraničních věcí ČSR E. Beneše zahraničnímu výboru Národního shromáždění), Praha 2001, str. 334
- 46) Československo na pařížské mírové konferenci 1918 – 1920 (Zpráva ministra zahraničních věcí ČSR E. Beneše zahraničnímu výboru Národního shromáždění), Praha 2001, str. 332